

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra studií občanské společnosti

Bc. Andrea Stropková

Dobrovolnictví seniorů v obci

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Tereza Pospíšilová, Ph.D.

Praha 2017

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze, dne

.....

Andrea Stropková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Tereze Pospíšilové, Ph.D. za odborné vedení mé práce a poskytnutí mnoha cenných rad. Velké díky patří také respondentům, kteří byli ochotni se výzkumu zúčastnit a v neposlední řadě děkuji své rodině, manželovi a kolegům z práce za jejich trpělivost a morální podporu.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Dobrovolnictví.....	4
2.1	Teoretický rámec dobrovolnictví.....	4
2.2	Dobrovolník.....	6
2.3	Dobrovolnictví v České republice.....	8
3	Dobrovolnictví seniorů.....	10
3.1	Stárnutí, stáří a senior.....	10
3.2	Specifika dobrovolnictví seniorů.....	14
3.3	Přínosy dobrovolnické činnosti pro seniory.....	18
3.3.1	Přínosy dobrovolnictví obecně.....	18
3.3.2	Přínosy dobrovolnictví v životě seniora.....	20
4	Komunita a identita.....	23
4.1	Komunita.....	23
4.2	Koncept kolektivní identity.....	27
4.3	Dobrovolnictví v rámci komunity.....	28
5	Metodologická část.....	31
5.1	Cíle a výzkumné otázky.....	32
5.2	Výzkumný design.....	33
5.3	Techniky sběru dat.....	34
5.4	Výzkumný vzorek a prostředí výzkumu.....	35

5.5	Analytické postupy	36
5.6	Hodnocení kvality výzkumu.....	38
5.7	Etické aspekty výzkumu	39
6	Empirická část.....	40
6.1	Výsledky výzkumu a jejich interpretace	40
6.1.1	Průběh výzkumu.....	40
6.1.2	Kontext zkoumané obce	43
6.1.3	Příběhy dobrovolníků	47
6.1.4	Odpovědi na výzkumné otázky	58
7	Závěr	73
8	Seznam použité literatury.....	75
9	Přílohy.....	78

Abstrakt: Diplomová práce se zabývá tématem dobrovolnictví seniorů v obci. Práce se zaměřuje na specifika dobrovolnictví seniorů s důrazem na přínosy dobrovolnictví pro participující seniory a způsob jejich identifikace s ostatními skupinami lidí. S použitím kvalitativního výzkumu práce zkoumá na vzorku osmi respondentů, jaké tyto senioři dobrovolníci vnímají přínosy dobrovolnictví, jakou vazbu si utváří ke geografické lokalitě, v níž činnost vykonávají a jaké komunity skrze dobrovolnickou participaci utváří.

Klíčová slova: dobrovolnictví, dobrovolnictví seniorů, přínosy dobrovolnictví, senior, stáří, komunita, kolektivní identita

Abstract: The diploma thesis deals with the theme of volunteering of seniors in the community. The work focuses on the specifics of volunteering of seniors, emphasizing the benefits of volunteering for participating seniors and how to identify them with other groups of people. Using a qualitative research work, it examines on a sample of eight respondents how these senior volunteers perceive the benefits of volunteering, how they relate to the geographical location in which they work, and what communities they form through volunteer participation.

Key words: Volunteering, volunteering of seniors, benefits of volunteering, senior, old age, community, collective identity

1 Úvod

Tématem diplomové práce je Dobrovolnictví seniorů v obci.

Samotné téma dobrovolnictví seniorů je v odborné literatuře zkoumáno poměrně široce a často. Pouze v českém prostředí vzniklo již mnoho výzkumů zaměřujících se na různé aspekty dobrovolnické činnosti seniorů a i v rámci Katedry studií občanské společnosti je toto téma poměrně oblíbené. Nicméně zatím neexistuje mnoho výzkumů, které by propojovaly pojem dobrovolnictví s konceptem komunity. U nás se zatím vyskytuje pouze studie Friče a Vávry s názvem *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus* z roku 2012. Jelikož jsem si již v rámci výzkumu své bakalářské práce, která se věnovala Sociálním problémům stáří, povšimla silné vazby seniorů ke konkrétnímu místu, rozhodla jsem se koncept dobrovolnictví seniorů zkusit propojit s vnímáním komunity.

Vzhledem ke stárnutí populace a přibývání seniorů ve společnosti, se začínají objevovat mnohé iniciativy s cílem využít potenciál, který v sobě staří lidé mají. Představa seniora jako nesoběstačné osoby, která je pro společnost spíše přítěží, byla v poslední době poměrně překonána a nyní se hledají způsoby, jak seniory vhodně zapojit do dění ve společnosti. Jedním z vítaných způsobů je dobrovolnická participace. Starý člověk, který již opustil období pracovního procesu, má mnoho volného času, který by mohl této činnosti věnovat. Jako dobrovolník zůstává senior většinou věrný jedné činnosti po dlouhou dobu, což vítají zvláště některé neziskové organizace. Na druhou stranu přináší dobrovolnická činnost mnoho výhod samotným seniorům. Právě tyto přínosy dobrovolnictví mě budou v rámci této práce zajímat.

Abych mohla určitým způsobem propojit dobrovolnictví seniorů s konceptem komunity, zaměřuji se v druhé polovině teoretické části práce na různá pojetí komunity a pojem kolektivní identity. Pro účely svého výzkumu jsem se rozhodla nahlížet na komunitu především jako na geografickou oblast, kde jsou lidé ve vzájemné interakci a která je vymezená určitými hranicemi a postavena na pilíři sdílených hodnot, zájmů a problémů. Skutečnost, zda v rámci takové komunity vzniká i určitá kolektivní identita, pak

prozkoumám prostřednictvím hledání podobností a odlišností jejich členů a nečlenů. Mým cílem je zjistit, zda se některé komunity utváří právě skrze dobrovolnickou činnost seniorů.

Součástí empirické části práce je kvalitativní výzkum. Pomocí polostrukturovaných rozhovorů s návodem jako vybrané metody sběru dat jsem získala cenné informace o tomto tématu od osmi seniorů, kteří se dobrovolnictví věnují na území jedné obce. Cíle a výzkumné otázky jsem si stanovila tak, aby mě přivedly k získání informací, které bylo možné dále analyzovat a dosáhnout tak získání pohledu těchto seniorů na přínosy jejich dobrovolnické činnosti a způsob, jakým se identifikují s určitými skupinami.

Cílem diplomové práce:

- Popsat a porozumět tomu, jak senioři vnímají dobrovolnictví a co jim tato činnost přináší.
- Zjistit, s jakými skupinami se tito senioři dobrovolníci ztotožňují a proti komu se naopak vymezují.
- Zjistit, zda se u seniorů dobrovolníků utváří pocit komunity a jaké komunity tito dobrovolníci tvoří.
- Porozumět tomu, jak důležitá je pro seniory geografická lokalita, v níž se dobrovolnictví věnují.

Vzhledem k cílům práce jsem proto zvolila následující výzkumné otázky:

- 1. Jaké jsou přínosy dobrovolnické činnosti z hlediska participujících seniorů?**
- 2. Vzniká skrze dobrovolnictví u seniorů dobrovolníků pocit komunity?** (tj. pocit přináležitosti ke skupině, která je vymezená určitými hranicemi, sdílí společné zájmy a hodnoty a odlišuje se od zbytku společnosti)
 - S jakou skupinou se prostřednictvím dobrovolnické činnosti senioři ztotožňují?
 - Jaké má tato skupina vlastnosti či hodnoty?
 - Vůči komu se tato skupina vymezuje?

3. Vznikají prostřednictvím dobrovolnictví seniorské komunity (tj. skupiny, kam se cítí dobrovolníci náležet na základě věku)?

- Jakou roli v tomto hraje dobrovolnictví v organizacích zaměřených na seniory?
- Jak se tyto komunity překrývají nebo prolínají s místem, kde senioři žijí?

Struktura samotné diplomové práce je následující:

V teoretické části práce uvádím a představuji různé zdroje vysvětlující témata a důležité pojmy, které mi pomohly uchopit celý výzkumný problém.

V druhé části práce popisuji postup kvalitativně orientovaného výzkumu, včetně zvolené metody sběru dat, průběhu sbírání informací, kontakt s cílovou skupinou, a také samotnou analýzu a interpretaci nasbíraného materiálu. Závěr práce pak věnuji závěrečnému zhodnocení zjištěných výsledků. Práce by mohla být užitečná pro hlubší pochopení stanovených cílů v rámci konkrétní skupiny, kterou zde budu zkoumat.

2 Dobrovolnictví

V této kapitole se budu věnovat vymezení pojmu dobrovolnictví, který je pro tuto práci stěžejní. V odborné literatuře se jedná o obsáhlé a velmi diskutované téma s množstvím definic a přístupů, které se od sebe v mnoha detailech odlišují. Snažím se proto představit dobrovolnictví z hlediska toho, co je všem konceptům společné a na tomto základě stavět. Zaměřuji se především na formální druh dobrovolnické pomoci, který je zájmem mého výzkumu. Neméně důležitá je pak definice samotného pojmu dobrovolník, spolu s vývojem, který v současné době prodělává. S ohledem na tento vývoj je možné v literatuře nalézt typologii dvou druhů dobrovolníků, která rozlišuje mezi tradičním dobrovolníkem a dobrovolníkem moderní doby. Jelikož se má práce týká seniorů, kteří většinu svého života prožili v éře komunismu, je nutné zmínit i vývoj dobrovolnictví v České republice, aby bylo možné pochopit některé postoje těchto dobrovolníků.

2.1 *Teoretický rámec dobrovolnictví*

Pojem dobrovolnictví je třeba vnímat jako velmi široký a komplexní fenomén, pro který však neexistuje jednotná definice, jíž by se řídili všichni výzkumníci. Jednotlivá pojetí dobrovolnictví jsou používána v závislosti na cílech každé práce a mohou se u různých výzkumů lišit. Ve většině vymezení se však nejčastěji vyskytují tři základní charakteristiky dobrovolnictví, a sice že se jedná o činnost nepovinnou, neplacenou a ve prospěch druhých. (Dekker, Halman 2003, cit. in Frič, Pospíšilová 2010: 9)

Každý z těchto prvků ovšem skýtá i jisté problémy. Pokud jde o podmínku svobodné volby, nabízí se otázka, zda jde vždy o volbu naprosto svobodnou. V některých případech se totiž lidé stávají dobrovolníky například z podnětu zaměstnavatele, školy či církve, nebo pouze na základě pocitu morální povinnosti. Dobrovolník by měl vždy pracovat bez nároku na odměnu. Nicméně odměňování formou různých drobných dáreků, služeb, případně proplácení nákladů spojených s dobrovolnickou činností je poměrně běžnou záležitostí. K podmínce prospěšnosti bývá také přistupováno různě. Někdo uznává pouze činnost obecně prospěšnou a vylučuje aktivity volnočasové i pomoc v rámci určité skupiny, jiný naopak považuje vzájemně prospěšnou činnost za významnou součást dobrovolnictví. (Frič, Pospíšilová, 2010: 9 - 10)

Obecně lze dobrovolnictví rozdělit na formální a neformální. Nejvíce pozornosti bývá věnováno formálnímu dobrovolnictví, které se odehrává v kontextu nějaké organizace. Neformální dobrovolnictví nebývá předmětem výzkumů příliš často, jelikož není v literatuře tak jednoznačně vymezené. Někteří autoři ho ani za součást dobrovolnické participace nepovažují a ti, kteří se ho rozhodnou zkoumat, musí nejprve stanovit jeho hranice. Důležité je vymežit, zda do neformální dobrovolnické činnosti počítáme jen pomoc cizím lidem, nebo i pomoc některým příbuzným, kteří s námi například nežijí v jedné domácnosti. Takovým hraničním prvkem může být i podmínka svobodné volby neboli podmínka, že nás k pomoci nevede pocit morální povinnosti. (Frič, Pospíšilová, 2010: 10 - 11)

Tošner a Sozanská rozlišují dobrovolnictví, které vzniká „zdola nahoru“ a vyznačuje se neformální skupinou přátel vedenou společným zájmem a činností. Tato skupina pak obvykle získá jakousi neformální strukturu a někdy se promění až v registrovanou neziskovou organizaci. Tímto způsobem podle autorů vzniklo po roce 1989 v Čechách mnoho nových organizací občanské společnosti. Dále pak hovoří o dobrovolnictví, které je organizováno „zvenčí dovnitř“ a v tomto případě se jedná o strukturovanou organizaci, která zaměstnává profesionální pracovníky a s dobrovolníky pracuje na organizovanější úrovni. Zde je již nutné mít jasnou představu o poslání dané organizace a využívat profesionálního managementu dobrovolníků. (2002: 38 - 39)

V případě formálního organizovaného dobrovolnictví se liší míra, do jaké jsou dobrovolníci v organizacích využíváni. Podle tohoto kritéria je možné rozlišit tři skupiny. V prvním případě se jedná o organizace, jejichž fungování je na dobrovolnících závislé. Funguje zde malá skupina profesionálů, avšak hlavní cíle organizace naplňují právě dobrovolníci. Patří sem například zajišťování humanitární pomoci nebo různé ekologické aktivity. Bez pomoci dobrovolníků by nebyla organizace schopna zajistit své fungování. Druhou skupinou jsou organizace, které ve stejné míře využívají jak práce profesionálů, tak práce dobrovolníků. Nejsou na pomoci dobrovolníků závislé, ale potřebují je k zvládnutí běžných provozních záležitostí, jako například vedení účetnictví, získávání finančních prostředků, obstarání chodu recepce či dobročinných obchodů apod. Patří sem především sociální a zdravotnická zařízení. Dobrovolníci v tomto případě velkou měrou snižují finanční náklady organizace. Posledním typem jsou organizace, kterým dobrovolníci pomáhají především zlepšovat poskytované služby a usnadňovat práci. Jedná se o různé

kroužky, volnočasové aktivity, vycházky či administrativní výpomoc. Organizace dokáže fungovat i bez nich. (Tošner, Sozanská, 2002: 39 - 40)

Z hlediska přístupu ke zkoumání dobrovolnictví je možné rozlišit tři hlavní kategorie, skrze které můžeme na dobrovolnické aktivity nahlížet. Tyto kategorie se podle potřeby mohou vzájemně překrývat či prolínat. První z nich je perspektiva nezisková, která vnímá dobrovolnictví především jako neplacenou práci a úzce ji spojuje s aktivitou neziskových organizací a veřejné správy. Patří sem především teorie veřejné politiky a teorie ekonomické. Dobrovolník je v těchto koncepcích vnímán jako nástroj k uspokojení poptávky lidí po veřejných statcích a jeho práce není považována za zcela altruistickou. Druhou kategorií je paradigma občanské společnosti, které nahlíží dobrovolnickou činnost jako způsob občanského aktivismu. Dobrovolník je zde iniciátorem společenských změn, který často bojuje za lidská práva a humanitní ideály. Jeho práce se odehrává ve veřejném prostoru a při každodenním kontaktu s druhými lidmi. Tato perspektiva bývá nejčastěji ve středu zájmu politologů, sociologů a psychologů. Zabývá se otázkami motivace dobrovolníků, tvorby sociálních vazeb, komunitním životem či vzájemnou prospěšností. Do třetí kategorie patří perspektiva volnočasová, která zobrazuje dobrovolnictví jako způsob trávení volného času. Pochází z díla autora Roberta Stebbinse a je oblastí zájmu sociologů. Stebbins uvádí, že dobrovolnické aktivity lze vykonávat seriózně, příležitostně či projektově, a to ve všech možných oblastech. Spíše než podmínka neplacené práce je pro něj důležitým kritériem pro dobrovolnictví právě dobrovolnost. Z ní však nevyklučuje pocit povinnosti či závazku, který se někdy může objevit, zvláště u seriózních aktivit. Velký důraz pak klade na motivace dobrovolníků a přínos, který pro ně tato práce má, zejména v podobě znalostí, zkušeností, pocitu seberealizace apod. (Frič, Pospíšilová, 2010: 12 - 18)

2.2 Dobrovolník

Dobrovolníkem se může stát každý, kdo je ochoten bez nároku na finanční odměnu věnovat svůj čas, energii, znalosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí nebo společnosti. Není výjimkou, že na dobrovolníky jsou kladeny srovnatelné nároky jako na placené zaměstnance. Poměrně běžnou praxí pak bývá, že neziskové organizace přijímají nové zaměstnance právě z řad svých dobrovolníků. Pomoc dobrovolníků může představovat

nové možnosti jak se vypořádat s rozličnými problémy a přispívat k pozitivním změnám ve společnosti. (Tošner, Sozanská, 2002: 35)

Postupem času dochází nejen k vývoji různých teorií a přístupů ke zkoumání dobrovolnictví jako takového, ale vyvíjí se také náplň činnosti samotných dobrovolníků. Zatímco dříve dobrovolníci vykonávali spíše manuální práce, které placení zaměstnanci nechtěli nebo nemohli dělat, dnes už častěji dělají práci kvalifikovanější, ke které je třeba využít více jejich vědomostí a schopností. Prostřednictvím této práce se pak mohou dobrovolníci lépe seberealizovat, získávat nové dovednosti, zkušenosti či sociální kontakty. Dochází tedy k jisté reciprocitě, kdy dobrovolník nejen pomáhá druhým, ale jeho činnost zároveň představuje určitý přínos i pro něho. V závislosti na tomto trendu si pak dobrovolníci pečlivěji vybírají, komu svůj volný čas věnují. Zajímá je, jaké věci přesně pomohou a jaký prospěch to bude mít rovněž pro ně. Stále více se přibližují lidem, kteří jsou v organizaci zaměstnaní, s tím rozdílem, že nedostávají zapláceno. Tento posun s sebou přináší také nároky na zlepšování koordinace a řízení dobrovolníků a vede ke vzniku profesionalizovaného managementu dobrovolnických aktivit. Významnou součástí dobrovolnictví je budování sociálního kapitálu. Dobrovolníci mají možnost poznat se lépe s novými lidmi, navázat nové kontakty a přátelství. Této výhody stále častěji využívají i firmy, které se skrze firemní dobrovolnictví snaží o stmelení svých kolektivů a začlenění do místní komunity. (Frič, Pospíšilová, 2010: 18 - 19)

V současné době je stále běžnější, zvláště u mladší generace, že se lidé věnují dobrovolnictví mimo jakékoli organizace občanské společnosti. Hustinx s Lammertynem proto přišli s dvěma vzorci dobrovolnictví, které nazvali kolektivní a reflexivní. (Hustinx, Lammertyn 2004, cit in Frič, Pospíšilová 2010: 23) Kolektivní vzorec dobrovolnictví je spojený s prací v konkrétní organizaci, ve které je dobrovolník aktivní dlouhodobě a nepřemýšlí obvykle o tom, že by mohl pracovat jinde. Reflexivní vzorec se zase vyznačuje dobrovolníky, kteří se zajímají o to, jakým všem aktivitám se mohou věnovat a mezi nimi si vybírají. Často pak tyto aktivity střídají či mění a jejich práce nemá trvalý charakter. Právě reflexivní vzorec je nastupujícím druhem dobrovolnictví, který odpovídá vývoji moderní společnosti a je třeba s ním počítat. (Frič, Pospíšilová, 2010: 23 - 33)

2.3 *Dobrovolnictví v České republice*

K rozvoji dobrovolnictví v Čechách začalo docházet již v 19. století, kdy vzniklo množství různých vlasteneckých spolků s cílem podporovat umění, kulturu, vědu i vzdělávání. Většina těchto aktivit souvisela se snahami Českého národního obrození a některé spolky, jež se utvořily v této době, přetrvaly dodnes (např. TJ Sokol, Hlávková nadace, spolek Mánes). K ještě výraznějšímu vývoji dobrovolnictví došlo po roce 1918 v samostatném Československu. Dobrovolnické organizace již nabývaly mnoha forem od soukromých spolků přes náboženské, národnostní či obecní sdružení a mnohdy vytvářely široké sítě na okresní či národní úrovni. Tato situace se ovšem dramaticky změnila s příchodem druhé světové války a později s nástupem socialistického státu. (Tošner, Sozanská, 2002: 29 - 30)

Veškeré dobrovolnické aktivity byly komunistickou stranou potlačovány a ty, kterým se podařilo udržet, podléhaly přísné kontrole a politickému vedení státu. Tyto organizace musely být sdruženy do tzv. Národní fronty. Docházelo také k hromadné konfiskaci majetku nadací a spolků a k pronásledování či věznění svobodně smýšlejících lidí. Rovněž byly systematicky likvidovány veškeré charitativní i sociální organizace církví. (Tošner, Sozanská, 2002: 30 - 31) Nedostatky v sociální infrastruktuře řešili socialisté zakládáním vlastních organizací, jako například Československého svazu tělesné výchovy, Československého svazu mládeže či Pionýra. Díky striktní centralizaci měla komunistická strana brzy pod kontrolou celou oblast organizovaného dobrovolnictví, které bylo ovládáno politickou mocí, a skrze něj mohla posilovat socialistickou společnost. Její strategií bylo prostřednictvím Národní fronty mobilizovat pracující lid a vzbuzovat v něm nadšení pro budování socialistického státu. Tímto způsobem byl zajišťován rozvoj hospodářství a nahrazována chybějící pracovní síla v mnohých odvětvích. Masovým fenoménem v oblasti „dobrovolnických aktivit“ se staly tzv. brigády. Brigádníci nahradili tradičního dobrovolníka a byli využíváni na všechny práce, které komunisté zrovna potřebovali, a to ve svém volném čase bez nároku na odměnu. Postupem času „dobrovolníkům“ začala docházet veškerá motivace k této práci, a tak socialisté přistoupili k donucovacím metodám. Společensky angažovat se musel každý, kdo chtěl mít možnost studovat nebo povýšit v zaměstnání. Ani tento způsob však nebyl dlouho účinný a vize komunistické společnosti se začala pomalu vytrácet. Participace na „dobrovolnických“

aktivitách se pomalu stala pouze jakýmsi ritualizovaným chováním, které mělo dokázat loajalitu vůči režimu. (Frič, Pospíšilová, 2010: 34 - 46)

K obnově občanské společnosti a neziskového sektoru došlo až po roce 1989. Po pádu komunistického režimu a nastolení demokracie začali lidé hledat novou identitu. Socialistickou ideologii nahradily myšlenky osobní svobody, nezávislosti a zároveň vzájemné solidarity a soudržnosti mezi lidmi. Kromě profesního rozvoje se lidé začali zajímat také o vlastní seberealizaci a uplatnění svých schopností a dovedností. Vzniklo tisíce nových neziskových organizací, byly obnoveny spolky a sdružení, jejichž činnost byla v minulém režimu potlačena a do aktivit neziskového sektoru se zapojilo velké množství nadšených dobrovolníků. (Tošner, Sozanská, 2002: 30 - 31) Na druhou stranu zůstalo přesto dobrovolnictví v české společnosti spíše na okraji zájmu. Důvodem mohlo být právě předchozí dlouhé období vynuceného dobrovolnictví, které v mnoha lidech vzbudilo nechuť k jakékoliv další angažovanosti. „*Občané využili demokratický nárok na občanský klid a s úlevou se od dobrovolnických aktivit distancovali.*“ (Frič, Pospíšilová, 2010: 47) Ani v českém právu donedávna neexistovalo žádné konkrétní zakotvení dobrovolnické práce. Přesto se dobrovolnictví, především díky aktivitě neziskových organizací všeho druhu, dokázalo dostat do povědomí české veřejnosti a svou významnou roli v rámci české občanské společnosti si udržet. (Tošner, Sozanská, 2002: 31)

3 Dobrovolnictví seniorů

V rámci této kapitoly nejprve objasním, kdo je vůbec považován za seniora a čím se období stárnutí a stáří vyznačuje. Pro lepší vhléd do situace starých lidí v dnešní době a snazší pochopení jejich jednání se také krátce zmíním o současném obrazu seniorů v české společnosti. V další části se pak již věnuji přímo dobrovolnictví seniorů, které vykazuje určitá specifika. V poslední době se dostalo do popředí zájmu vládních institucí v Evropě i České republice a vznikly tak dokumenty, které aktivní zapojení seniorů plně podporují. Důvody, proč se senioři rozhodnou věnovat se nějaké dobrovolnické činnosti mohou být různé a jejich význam je pro tuto práci důležitý. Představím proto některé teorie, které se snaží participaci seniorů osvětlit. Senior jako dobrovolník se odlišuje i ve způsobu výběru a vykonávání dobrovolnické práce. Jeho priority jsou obvykle jiné, než u dobrovolníků mladší generace. Tyto faktory proto představuji dále, a to s důrazem na dobrovolnictví v českém prostředí. Poslední část této kapitoly je pak věnována přínosům dobrovolnictví. Jelikož se jedná o významné téma výzkumné práce, rozhodla jsem se popsat nejprve přínosy dobrovolnictví obecně a poté jeho přínosy pro život participujících seniorů. Díky tomu se opět odkryjí rozdíly mezi běžným druhem dobrovolnictví a poměrně specifickým druhem dobrovolnictví seniorů.

3.1 Stárnutí, stáří a senior

Stárnutí

Proces stárnutí je spjat s celým obdobím lidského života. Stárneme od chvíle, kdy se narodíme až do samotného sklonku našeho života. Tento proces však neprobíhá zcela rovnoměrně. V některých fázích života stárneme rychleji, v jiných zase pomaleji. (Haškovcová, 2010) Podle Jarolímové je možné stárnutí definovat jako „*souhrn změn ve struktuře a funkci organismu, přičemž se jedná o změny v oblasti somatické, psychické, emoční a sociální*“. (2007: 60) Autoři Čevela, Kalvach a Čeledová zase uvádí, že stárnutí se projevuje zhoršováním funkcí organismu, hromaděním škodlivých změn a zvýšeným rizikem onemocnění či úmrtí. Z jejich pohledu stárnutí nastupuje až po dosažení sexuální dospělosti. (2012) Stejně jako názory na vymezení stárnutí, se liší i teorie o příčinách stárnutí. V převážné většině se jedná o teorie biologického původu, ale lze se setkat i

s koncepty sociálními. V obecné rovině je možné říci, že se na procesu stárnutí podílí jak vlivy vnějšího prostředí, tak i genetické faktory. (Ondrušová, 2011)

Stáří

Poslední etapou představující završení lidského života je stáří. Většina lidí očekává tuto životní fázi spíše s obavou z ubývajících sil, zhoršování zdraví a nedostatku zbývajících času. V dnešní uspěchané době je taková obava ještě naléhavější kvůli pocitu, že nám život ubíhá až příliš velkou rychlostí. Na druhou stranu je vidina odchodu do důchodu a opuštění dlouhého období pracovního procesu někdy vnímána jako příležitost ke zpomalení běhu života, možnost si odpočinout a věnovat se svým koníčkům. Někdo se rozhodne trávit čas aktivněji například sportem, cestováním, vzděláváním či účastí na různorodých aktivitách a usiluje o další seberealizaci, jiný dá zase přednost poklidnému životu na své zahrádce nebo u televize. Přesto bývá zvykem, že *„o svém vlastním stárnutí a stáří většinou neuvažujeme až do doby, než se nás začne osobně nebo zprostředkovaně, ale blízce týkat“*. (Haškovcová, 2010: 17)

Čevela, Kalvach a Čeledová popisují stáří jako pozdní fáze ontogeneze, které jsou výsledkem morfologických involučních změn, na něž měly vliv vnější faktory jako například prostředí, ve kterém člověk žil, životní styl, prodělané nemoci či sociálně ekonomické a psychické okolnosti. Autoři dále uvádí tři pojetí stáří, podle kterých se tato etapa obvykle vymezuje. Jedná se o stáří biologické, kalendářní a sociální. (2012)

Biologické stáří se projevuje biologickými změnami organismu. U člověka dochází k úbytku zdatnosti a odolnosti vůči zátěži, snižuje se jeho výkonnost a častěji je náchylný k některým onemocněním. Mění se také jeho chování a postoje, způsob pohybu i celkové vzezření těla. Pro určení biologického stáří však neexistují přesně daná kritéria, kterými by bylo možné jej stanovit.

Kalendářní stáří je naopak snadno definovatelné, a proto je také nejběžněji používaným pojetím, především v oblasti demografie či statistiky. Jeho úskalím je fakt, že prozrazuje pouze věk dané osoby a i ten se díky mnoha faktorům moderní doby stále více posouvá směrem nahoru. Světová zdravotnická organizace (WHO) v současné době rozlišuje tři fáze stáří:

- rané stáří: 60 – 74 let
- vlastní stáří (senium): 75 – 89 let
- období dlouhověkosti: 90 a více let

Další členění, které se rovněž často vyskytuje, popisují Čevela, Kalvach a Čeledová (2012) jako:

- mladí senioři (young-old): 65 – 74 let
- staří senioři (old-old): 75 – 84 let
- velmi staří senioři (very-old-old): 85 a více let

Sociální stáří se vyznačuje změnou sociální role, kterou daná osoba zastává ve společnosti. K této změně obvykle dochází ve chvíli, kdy člověk odchází do důchodu nebo mu vznikne nárok na pobírání starobního důchodu. Díky podmínkám současné doby, kdy jsou senioři mnohem více aktivní a samostatní však dochází i zde k civilizačnímu posunu. (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012)

Senior

Haškovcová označuje seniora velmi jednoduše za staršího člověka, který je zároveň nejstarším a váženým členem určité společnosti. (2012) Pro označení starého člověka se vžilo mnoho názvů. V oblasti gerontologie neboli vědy zabývající se zákonitostmi, příčinami a projevy stárnutí, problematikou starých lidí a životem ve stáří, se nejčastěji užívá pojem geront. (Ondrušová, 2011) Psychologická literatura zase často uvádí pojem senescent. V českém prostředí se pak nejvíce vžily názvy starý a důchodce. Tato označení ovšem nejsou vnímána příliš pozitivně.

Zatímco v minulosti se na stáří pohlíželo s velkou úctou a uznáním a senioři byli považováni za moudré a zkušené osoby, které měly za úkol předávat své životní zkušenosti mladší generaci, dnes se můžeme setkat s názorem, že staří lidé jsou přítěží společnosti. (Sak, Kolesárová, 2012) Na druhou stranu je důležité si uvědomit, že lidé, kteří byli dříve považováni za úctyhodné starce či stařeny se dnes řadí do kategorie středního věku. V současné době se za seniora obvykle považuje člověk starší 60 let. Podle jiných pojetí dokonce od 65 či 70 let věku. Přesto se většina teorií shoduje na tom, že senior je člověk završující fázi životního cyklu a ve společnosti má určité specifické postavení. Především

díky značné zásobě životních zkušeností a schopnosti jistého nadhledu. (Sak, Kolesárová, 2012)

V současné české společnosti bývají senioři prostřednictvím médií a politiky zobrazováni v poměrně nepříznivém světle. Ze zpravodajství se často dozvídáme o nutnosti důchodových reforem a o nedostatku financí na zdravotní péči pro seniory, kteří jsou dlouhodobě nemocní nebo trpí nevléčitelnými chorobami. Staří lidé jsou představováni jako „*nesoběstační až nemohoucí lidé, kteří jsou zbyteční, osamocení a všestranně strádající*“.(Haškovcová, 2010: 49) Podle výzkumu Saka a Kolesárové (2012) vnímá 56% seniorů a 40% mladší generace určité negativní postoje ke starým lidem. Jedná se však především o kontrast k vnímání stáří v minulosti.

Při zkoumání jednotlivých fenoménů stáří dospěli autoři k překvapivým výsledkům, které se příliš neshodovaly s míněním tisku, mnohých politiků či odborníků na důchodové reformy. Například názor, že jsou senioři finanční zátěží pro společnost, odmítlo 60% všech respondentů. Nicméně většina z nich (64% mladých lidí a 77% seniorů) se rovněž domnívá, že je potřeba se na stáří co nejlépe připravit, aby člověk nebyl závislý na pomoci svých blízkých, především pokud jde o finance. Na názor, že senioři zastávají ve společnosti nezastupitelnou funkci, odpovědělo kladně 66% seniorů a 57% ostatní populace. Velmi významnou úlohu starší generace pak lidé spatřují zejména v podpoře rodin svých dětí. Rodiny s malými dětmi, které se mohou spolehnout na pomoc babiček a dědečků, mají v dnešní době obrovskou výhodu. Senioři zde zastávají významné funkce od ekonomické, pečovatelské či výchovné až po sociální a psychickou podporu. (Sak, Kolesárová, 2012)

S prodlužováním věku se však prodlužuje i doba, kdy staří lidé odchází do důchodu. Mnozí senioři zůstávají v zaměstnání ještě dlouho poté, co mají právo z pracovního procesu odejít. Objevují se proto názory, že senioři by neměli zabírat pracovní místa mladším lidem. Zajímavé je, že s tímto výrokem souhlasilo 43% dotázaných seniorů. Dalších 48% seniorů a 53% ostatní populace se pak domnívá, že starším lidem v pracovních aktivitách brání jejich nedostatečná počítačová gramotnost. Pravdou však je, že ani v tomto ohledu nezůstávají senioři pozadu, jelikož asi 40% lidí ve věku 60 – 70 let již počítač a internet běžně používá. S prodlužující se střední délkou života se tak

prodlužuje i životní období, v němž je člověk plnohodnotně aktivním členem společnosti a dle výzkumu se s tímto názorem ztotožňuje 67% seniorů a 58% mladší generace. (Sak, Kolesárová, 2012)

3.2 *Specifika dobrovolnictví seniorů*

Z kapitoly Stárnutí, stáří a senior je patrné, že představa starého člověka jakožto nesoběstačné a pasivní osoby, která je pro společnost spíše přítěží, byla již do určité míry překonána. Staří lidé se díky pokrokům medicíny dlouho těší dobrému zdraví a zůstávají součástí společnosti ve všech jejích sférách. Není ani výjimkou, že se aktivně účastní také veřejného života. Obvykle se jedná o méně náročné formy participace jako například volební účast nebo členství v politických stranách. Koncept aktivního stárnutí¹ je v současné době velmi podporován jak v Evropské unii, tak v samotné České republice. U nás je jedním z nejvýznamnějších dokumentů, který Vláda vytvořila, *Národní program přípravy na stárnutí*, který byl nejprve vytvořen na období let 2008 – 2012 a posléze v rámci Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012) pro období 2013 - 2017. Oba programy si kladou za cíl podpořit aktivní zapojení seniorů do společnosti a zvýšit kvalitu jejich života. (Petrová Kafková, 2012)

Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 (2012) se prioritně zaměřuje na oblast zdraví a celoživotního učení seniorů. Jejím cílem je co nejlépe využít potenciálu starých lidí, kteří do společnosti vnášejí svou celoživotní moudrost, zkušenosti, know how a vysokou odbornost. Česká republika je v oblasti dalšího vzdělávání jednou z nejméně aktivních zemí v rámci Evropské unie. Na tuto oblast je vynakládáno velmi málo finančních prostředků a ani jednotliví zaměstnavatelé nepovažují vzdělávání svých zaměstnanců za vysokou prioritu. Přestože mnoho českých vysokých škol nabízí seniorům možnost vzdělávat se dále na univerzitách třetího věku, využívá tuto příležitost pouze 2% všech seniorů v ČR. Národní strategie (2012) proto přichází s několika opatřeními, jejichž cílem je podporovat další učení již u dětí ve školním věku, uznávat dobrovolné aktivity jakožto formu celoživotního vzdělání, zefektivnit vzdělávání ve vazbě na trh práce a podporovat rozvoj univerzit třetího věku.

¹ Více o aktivním stárnutí např. Hasmanová Marhánková, J. 2014. „Aktivní stárnutí jako idea, nástroj a kapitál. Kde hledat kořeny úspěchu konceptu aktivního stárnutí?“. *Sociální studia*. Katedra sociologie FSS MU. Vol. 11, No. 3, 13 – 29.

Dalším bodem na programu Národní strategie (2012) je podpora mezigenerační spolupráce a dobrovolnictví seniorů. Vzhledem k měnící se demografické situaci je potřeba rozvíjet především solidaritu, diskuzi a vzájemnou spolupráci mezi lidmi všech věkových skupin. Prostředkem k tomu má být právě dobrovolnictví, které napomáhá překlenovat rozdíly mezi generacemi, je prospěšné pro seberealizaci starých lidí a zároveň přispívá k rozvoji občanské společnosti. Seniorům, kteří pomoc potřebují a přijímají, pomáhá zvyšovat kvalitu jejich života a těm, kteří jsou sami aktivními dobrovolníky, umožňuje znovu se zapojit do společnosti po opuštění trhu práce a brání tak jejich sociálnímu vyloučení. Pro dosažení této priority je nutné podpořit vznik multigeneračních center, poradenských pozic v nemocnicích a na úřadech práce, informačních kampaní a především spolupracovat s neziskovými organizacemi i samotnými seniory.

Aktivní životní styl seniorů je úzce spjat s jejich zdravím a naopak participace starých lidí má pozitivní vliv na udržení dobré fyzické a duševní kondice. Zdravý životní styl je třeba rozvíjet již od dětství a podporovat ho po celý život člověka. K tomu může stát přispívat díky vytváření podmínek a programů zaměřujících se na motivaci ke zdravému životnímu stylu, prevenci různých onemocnění a převzetí odpovědnosti za svůj vlastní život. V oblasti sociální péče chce pak stát více zapojovat rodinu a asistenty, aby mohli lidé co nejdéle zůstat v domácím prostředí, kde se cítí nejlépe. (Národní strategie, 2012)

Jak je z tohoto vládního dokumentu patrné, stát má od seniorů poměrně velká očekávání a spatřuje v nich výrazný potenciál, zvláště do budoucnosti, kdy bude starých lidí stále přibývat. Otázkou však je, zda tato očekávání budou chtít samotní senioři naplnit. Někteří autoři se domnívají, že je třeba seniory k dobrovolnictví motivovat a využít naplno nejen jejich zkušeností, ale také množství volného času, kterým disponují. Na druhou stranu existují názory, že senioři, kteří dobrovolně participují, mají většinou zkušenost s dobrovolnictvím již z předchozího života a ve stáří se zkrátka jen rozhodnou v těchto aktivitách pokračovat. V takovém případě je však nutné lidi přivádět k dobrovolnictví již mnohem dříve a není zcela jasné, nakolik může být motivace starých lidí úspěšná. V České republice se například 68% ekonomicky aktivních lidí domnívá, že v důchodu budou participovat na různých společenských projektech, avšak v kategorii seniorů s tím souhlasí už jen 55% lidí. Zde se ukazuje, že mezi očekáváním a skutečností může být značný rozdíl. (Petrová Kafková, 2012)

Participace seniorů

Na míru participace seniorů v dobrovolnických organizacích má vliv mnoho faktorů. Díky lepšímu zdraví a ekonomickému zabezpečení se stáří jeví jako samostatná životní etapa s vlastní kulturou, normami, aktivitami a životním stylem. Proto je zde šance, že se senioři budou věnovat dobrovolnictví stejnou měrou nebo dokonce více nežli tomu bylo v jejich předchozím životě. Ve stáří mají lidé tendenci zužovat své dobrovolnické závazky, většinou na aktivity, které nejvíce preferují. Na druhou stranu se zvyšuje počet hodin, který tito lidé stráví dobrovolnictvím. (Musick, Wilson, 2007: 238 - 266)

Existují tři různé teorie míry angažovanosti spojené s odchodem do důchodu. Jedna předpokládá, že s odchodem do důchodu dochází ke zvýšení participace, jelikož lidé hledají náhradu své pracovní role, a zároveň sociálních vztahů, které měli na pracovišti. Druhá teorie naopak tvrdí, že po odchodu do penze dochází ke snížení participace. Zajímavá však je třetí teorie neboli teorie kontinuity, podle níž nedochází k žádné změně, jelikož se lidé při adaptaci na stáří snaží uchovat své dlouhotrvající vzorce myšlení a chování a spoléhají se na získané životní zkušenosti a schopnosti. Šance, že lidé budou participovat i po nastoupení do důchodu je ovlivněna jejich předchozím zaměstnáním, tím zda chtějí i nadále pracovat a také jak uvažují o svém statusu seniora. V případě teorie kontinuity však rovněž tím, zda již v minulosti dobrovolníky byli. Pokud jde o motivaci, staří lidé jsou spíše motivováni náboženským přesvědčením a hodnotami, sociálními důvody a snahou najít si přátele, touhou mít co na práci, být produktivní, získat schopnosti a dovednosti a pocitem, že jsou potřební. (Musick, Wilson, 2007: 238 - 266)

Senior jakožto dobrovolník může pro pomáhající organizace představovat určité výhody. Vzhledem ke svému zralému věku již oplývá řadou zkušeností a dovedností, kterými může v mnohém přispět. Na základě svých zkušeností se také lépe rozhoduje a dokáže snáz zvážit důsledky svých rozhodnutí. Proto je mu často svěřena zodpovědnější práce nebo funkce. Obzvláště v některých profesích si člověk postupně vybuduje určitou společenskou prestiž a často je pak oslovován, aby se k nějaké dobrovolnické aktivitě připojil. Jedná se například o bývalé učitele, lékaře, sociální pracovníky nebo třeba sportovce. Senioři navíc mají větší množství volného času, které mohou dobrovolnické činnosti věnovat. (Musick, Wilson, 2007: 238 - 266)

Z pohledu rozdělení dobrovolníků na kolektivní a reflexivní bychom mohli seniory zařadit spíše k dobrovolníkům kolektivním nebo také tradičním, což znamená, že jsou více vázáni ke konkrétní organizaci. „...dobrovolník pro ni pracuje téměř „automaticky“ – pracuje proto, že to tak vždy dělal, nerozebírá detailně důvody a nezvažuje, kde jinde a jak jinak by mohl dobrovolně pracovat.“ (Frič, Pospíšilová, 2010: 23) Skupina nových reflexivních dobrovolníků, by mohla naopak lépe odpovídat dnešním mladým lidem, kteří mají tendenci si vybírat spíše jednotlivé aktivity, nežli organizace, a jejich volba má krátkodobý charakter. Nicméně není možné seniory zařadit striktně do jedné kategorie, jelikož volby a jednání každého dobrovolníka jsou velmi individuální a obě skupiny se mohou rovněž různým způsobem prolínat či překrývat. (Frič, Pospíšilová, 2010)

Situace v ČR

Přestože je Česká republika častěji uváděna jako země s nižší mírou občanské participace, v evropském kontextu si podle některých výzkumů vede velmi dobře. Dle výzkumu EVS (2008, cit. in Petrová Kafková, 2012) je mezi českými občany 27% dobrovolníků a podle agentury STEM (2004, cit. in Petrová Kafková, 2012) dokonce 32%, čímž se naše země řadí v rámci Evropy zhruba na osmé místo. Z výsledků těchto výzkumů vyplynulo, že by senioři měli být v České republice aktivní stejnou měrou jako zbytek aktivní populace v zemi. Nejčastější oblastí, které se čeští senioři v rámci dobrovolnictví věnují, je oblast sportu a volnočasových aktivit. Na druhém místě pak vzdělávací či umělecké aktivity a na třetím místě práce s mládeží. Důvod častého zapojení ve sportovních organizacích nejspíše pramení z dlouhé tradice, kterou sportovní hnutí v Čechách mají a také z jejich dostupnosti na všech místech, včetně malých obcí. Většina českých dobrovolníků pak pracuje spíše v jedné organizaci, a to zhruba 67% z nich. Faktory, které jistým způsobem ovlivňují míru participace, jsou vzdělání a bydliště. Větší tendenci k dobrovolnictví mají lidé s vysokoškolským vzděláním žijící ve velkých městech. V případě seniorů dobrovolníků je pak výrazně vyšší šance na participaci, pokud je daný člověk členem organizace a významným motivačním prvkem jsou rovněž postmaterialistické hodnoty jako snaha být užitečný a podílet se na rozvoji společnosti či komunity. (Petrová Kafková, 2012)

Jak bylo zmíněno již dříve, k velkému nárůstu občanské společnosti došlo v České republice po roce 1989. Přestože v rámci svého výzkumu Petrová Kafková nepozorovala

zvýšení celkového počtu dobrovolníků v organizacích občanského sektoru, zaznamenala zvýšení podílu seniorů, kteří se dobrovolnictví věnují. Pokud by se toto zjištění ukázalo jako pravdivé, mohlo by mít pozitivní vliv právě na očekávání vyšší seniorské participace v budoucnosti. „*Při očekávaném nárůstu počtu seniorů v české společnosti by zachování přibližně 30 % participace v dobrovolnictví znamenalo značný nárůst jejich významu pro občanskou sféru i jejich vlivu na jeho podobu.*“ (Petrová Kafková, 2012: 220)

3.3 Přínosy dobrovolnické činnosti pro seniory

3.3.1 Přínosy dobrovolnictví obecně

Rozhodnutí stát se dobrovolníkem přináší každému participujícímu člověku jisté náklady. Poměrně velký nárok je kladen na jeho volný čas, určité finanční výlohy jsou spojeny například s dojížděním a v případě pravidelného dobrovolnictví vzniká i jistý závazek a ze strany organizace také očekávání, že dobrovolník u této práce alespoň nějaký čas zůstane. Nabízí se proto otázka, proč se někdo dobrovolnictví vůbec dlouhodobě věnuje. Je důležité si uvědomit, že dobrovolnictví s sebou může přinášet řadu výhod nejen pro příjemce pomoci, ale také pro samotné dobrovolníky. Z výzkumu provedeného v Irsku na vzorku 26 dobrovolníků jednoznačně vyplynulo, že tyto jednotlivci vnímali více výhody, které jim dobrovolnická práce přináší nežli motivaci, která je k dobrovolnictví vůbec přivedla. (MacNeela, 2008)

Jako významný benefit dobrovolníci často uváděli možnost něčemu se naučit, ať už sami o sobě nebo například z oblasti, ve které pomáhali. S tím také souvisí výhoda, kterou může dobrovolnictví představovat pro kariéru participující osoby. Na začátku pracovní dráhy je zkušenost s dobrovolnictvím důležitou počáteční praxí pro uplatnění na trhu práce. Při výběrovém řízení mohou znalosti a dovednosti získané díky dobrovolnické práci hrát ve prospěch uchazeče. V případě pokročilejší kariéry je tato zkušenost zase zdrojem užitečných sociálních kontaktů. Právě sociální prospěch je pro některé dobrovolníky rovněž důležitým faktorem. Skrze organizace či skupiny dobrovolníků se lidé lépe začleňují do místních komunit, navazují přátelství a další výhodné známosti. Pro mnoho dobrovolníků se hnací silou stává už jen pocit, že dělají správnou věc, že skrze dobrovolnictví naplňují své hodnoty a pomáhají lidem, kteří to potřebují. S trochou nadsázky lze říci, že jsou poháněni pocitem uspokojení z toho, že dělají svět lepším místem. (MacNeela, 2008)

Martin Binder (2015) ve svém výzkumu zachází ještě dále. Tvrdí dokonce, že dobrovolnictví je ještě větším přínosem pro lidi, kteří jsou z nějakého důvodu ve svém životě nespokojení či nešťastní. Lidé, kteří se aktivně věnují dobrovolnictví, mají tendenci těšit se lepšímu zdraví, disponují příznivějšími socioekonomickými vyhlídkami a bohatším společenským životem. Díky svým dobrovolnickým aktivitám mají častěji sklon připadat si ve svém životě spokojenější. Právě díky těmto přínosům se mnoho lidí rozhodne stát se dobrovolníkem a často u této aktivity dlouho zůstává.

Pozitivní přínos dobrovolnické činnosti však není pokaždé stejný. Závisí vždy na typu dobrovolnické aktivity a na osobnosti člověka, který tuto práci vykonává. Například poskytování péče v rámci rodiny může u někoho naopak vést ke snížení pocitu spokojenosti. Nicméně lze říci, že dobrovolnictví má obecně výrazný potenciál zvyšovat subjektivní blaho u lidí, kteří v jiných oblastech života příliš štěstí nezažívají. (Binder, 2015)

Z výzkumu Martina Bindera (2015) vyplývá, že u lidí, kteří se pravidelně věnují dobrovolnictví, je možné zaznamenat výrazně vyšší pocit osobní spokojenosti nežli u lidí, kteří participují minimálně či vůbec. Zatímco v případě proměnných jako je spokojenost s příjmem, bydlením, partnerstvím a prací nebyl nalezen k dobrovolnictví žádný vztah, u faktorů spokojenosti se společenským životem a využitím volného času se objevil výrazný vliv i u lidí, kteří se dobrovolnictví věnují jen zřídka. Dobrovolnictví tak dle tohoto výzkumu zastává jakousi ochrannou funkci v případě, že participující jedinec žije v jinak neuspokojivých životních podmínkách.

Přestože je s dobrovolnickou činností spojeno mnoho výhod a pozitivních přínosů, v některých případech může tato práce pro dobrovolníka představovat i určité výzvy. Například ve vysokém věku může být práce pro participující osobu již hůře zvládnutelná, jelikož nemá tolik sil a energie, jako tomu bylo dříve. V některých případech se překážkou mohou stát i rodinné vztahy, když má jeden z partnerů či příbuzných pocit, že se jeho blízký věnuje dobrovolnictví příliš intenzivně. Podpora rodinných příslušníků a přátel je v tomto ohledu nesmírně důležitým prvkem. (MacNeela, 2008)

Další výzvy se mohou objevit v kontextu organizace nebo práce, kterou člověk vykonává. Pokud je vykonávaná činnost spojena například s péčí o nemocné, handicapované či jinak znevýhodněné lidi, může být pro dobrovolníka značným nápor

na jeho psychickou odolnost a v takovém případě je velmi důležité, jakým způsobem funguje v organizaci management a koordinace dobrovolníků. Jestliže spolupráce s dobrovolníky nefunguje dobře, může kvůli tomu organizace o mnoho z nich přijít. Právě na přístupu organizace a organizační kultuře velmi záleží, nakolik bude dobrovolník při své práci spokojen. V mnoha oblastech je, zvláště v poslední době, kladen tlak na profesionalizaci pomáhajících organizací. Přesto, že se jednotliví dobrovolníci mohou setkávat s různými komplikacemi a výzvami, které jejich práci znesnadňují, u většiny z nich převažuje pocit spokojenosti, jelikož jejich práce je velice přínosná nejen pro společnost, ale poskytuje mnoho výhod i jim samotným. (MacNeela, 2008)

3.3.2 Přínosy dobrovolnictví v životě seniora

Je patrné, že dobrovolnictví seniorů je určitým způsobem specifické. Ve stáří dochází k odtržení člověka od předchozích etap jeho života, jedinec odchází z pracovního procesu a mimo jiné ztrácí společenské kontakty, což mnohdy může vést k pocitům beznaděje, osamělosti a sociálnímu vyloučení. Někteří senioři nalézají smysl svého dalšího života v rovině soukromé, tedy v rámci rodiny či přátel. Jiní však touží zůstat nadále platní i prospěšní nad rámec svého soukromého života a chtějí se angažovat občansky. Velmi často pak volí právě způsob dobrovolnické participace, která jim pomáhá překonat jejich izolovanost, naplňuje potřebu po uznání a navrací pocit, že jedinec někam patří a je prospěšný. Dobrovolnictví tímto způsobem plní důležitou socializační funkci a pomáhá rozvíjet sociální kapitál. (Haškovcová, 2010)

Skrze dobrovolnictví mají senioři možnost rozvíjet své sociální sítě, získávají emocionální podporu, vyšší sebevědomí a díky tomu jsou lépe odolní vůči stresu a méně náchylní k různým onemocněním. Právě příznivý vliv na udržení zdravé kondice je v případě starých lidí zásadní. Jak bylo zmíněno již dříve, dobrovolnictví má pozitivní dopad na subjektivní pocit spokojenosti, duševní zdraví, snižuje příznaky deprese a dokonce i úmrtnost. Celkově proto velmi kladně působí na kvalitu života seniorů. (Li-Kuang Chen, 2016)

Spolu se stárnutím světové populace je v současnosti velká pozornost věnována konceptům úspěšného stárnutí. Za významnou součást těchto konceptů je pak považována občanská angažovanost seniorů v čele s dobrovolnickou prací. Stejně téma se objevuje i v *Národní strategii podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* (2012)

popsané v kapitole Specifika dobrovolnictví seniorů. U většiny dokumentů je však pouze uváděno, že by senioři měli být více společensky aktivní, ale jen zřídka se tyto texty zaměřují na to, jaké výhody z této angažovanosti mohou senioři mít. Li-Kuang Chen (2016) proto ve svém výzkumu ukazuje, že dobrovolnictví jakožto forma sociální participace není pouze záležitostí altruistickou, ale jeho význam spočívá z velké míry také v procesu učení.

Věnovat se dobrovolnictví může být pro seniory někdy obtížnější než pro mladší generaci. Staří lidé často nedisponují tak vysokým vzděláním ani příjmem a mívají různá zdravotní omezení, která jim nedovolují účastnit se všech aktivit, kterých by chtěli. Přesto mají něco, co jim umožňuje věnovat se dobrovolnictví více než komukoliv jinému, a to je množství volného času. Ze statistických výsledků vyplývá, že senioři skutečně tráví dobrovolnickými aktivitami více času a jsou jim více oddaní než lidé mladší. Skrze tuto činnost pak získávají celou řadu nových znalostí a dovedností. Učení se prostřednictvím dobrovolnictví je vlastně získáváním znalostí neformální cestou. Není nikdy organizované, nemá dané studijní cíle ani výstupy. Jedinec získává vědomosti skrze zkušenost. (Li-Kuang Chen, 2016)

Jednou z výhod, které učení se skrze dobrovolnictví přináší, je například lepší porozumění mezigeneračním rozdílům. Senioři dobrovolníci musí mnohdy spolupracovat s lidmi různého věku, se kterými by se běžně do interakce nedostali. Díky tomu mají možnost navázat netradiční přátelství nebo přinejmenším snáze pochopit jednání a postoje mladší generace. V rámci dobrovolnické činnosti se rovněž dostávají staří lidé do různorodých společenských situací a jsou nuceni řešit všemožné problémy či konflikty, což v některých případech může mít pozitivní vliv na jejich vlastní chování či povahu. Introvertní a plaší lidé nabývají většího sebevědomí a schopnosti komunikace a naopak vznětliví či netrpěliví lidé se učí chovat se k druhým přátelštěji a s větší ohleduplností. (Li-Kuang Chen, 2016)

Zjištění přínosů dobrovolnictví pro participující seniory je jedním z hlavních cílů mé práce. V této kapitole jsme se dozvěděli, že senioři v dnešní době nejsou již v převážné většině případů považováni za nesoběstačné osoby, ale je v nich naopak i ze strany vládních institucí spatřován jistý potenciál. Jedním z nejčastějších návrhů, jak tento potenciál využít, je v poslední době zejména pokus o zapojení seniorů do dobrovolnické

činnosti. Značnou výhodou seniora dobrovolníka je dostatek času, který může dobrovolnickým aktivitám věnovat a jeho bohaté zkušenosti a dovednosti z dřívějšího života. Pro mnohé organizace je rovněž sympatické, že většina seniorů zůstává věrná jediné organizaci po dlouhou dobu. Vzhledem k tomu, že stáří je specifickou etapou v životě člověka, kdy dochází k mnoha změnám spojeným zejména s odchodem z pracovního trhu a opuštěním dosavadních sociálních vazeb, jsou i přínosy dobrovolnické činnosti v životě seniorů mírně odlišné od běžně vnímaných přínosů dobrovolnictví. V rámci svého výzkumu se proto zaměřím zejména na to, zda se tyto konkrétní přínosy objeví i u mých respondentů.

4 Komunita a identita

Jedním z problémů, které se v této práci snažím objasnit, je otázka, jakým způsobem jsou senioři jakožto dobrovolníci poutáni ke konkrétnímu místu nebo skupině lidí a zda k nim mají určitou citovou vazbu. Jelikož staří lidé patří ve většině případů mezi kolektivní dobrovolníky, kteří se věnují převážně formálnímu dobrovolnictví v rámci nějaké neziskové organizace, je možné předpokládat, že ke skupině, kterou utváří, či k místu, ve kterém pomáhají, pociťují jistou přináležitost. Sdílejí určité hodnoty a praktiky a mají společné cíle a poslání. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla zaměřit na koncepci komunity, jelikož právě tento konstrukt by mohl být určitým obrazem toho, jak lze na dobrovolnickou participaci seniorů pohlížet. Při snaze o objasnění pojmu komunita se pak jako jedna z jeho důležitých charakteristik objevila představa utváření kolektivní identity jakožto sounáležitosti s určitou skupinou lidí. V navazující kapitole se proto zaměřím blíže na osvětlení tohoto konceptu. Poslední část této kapitoly věnuji přímo dobrovolnictví v rámci komunity, kde se pokusím objasnit možný vzájemný vztah těchto dvou konceptů.

4.1 Komunita

V českém prostředí se pojmem komunita zabývají především vědci oborů sociologie a psychologie. Dle Hartlových zjištění lze pouze v sociologii nalézt kolem devadesáti různých definic slova komunita. (1997) Například *Velký sociologický slovník* z roku 1996 popisuje komunitu jako pospolitost danou zvláštním typem vnitřních vazeb a jejím zařazením do širšího sociálního prostředí. Za tradiční komunitu pak označuje společenství, které existuje po většinu doby, je ohraničené prostorově, příbuzenskými vztahy, vlastními zdroji, suverenitou uvnitř i vně komunity a společnou hodnotovou orientací svých členů. Tyto členy spojuje buď způsob jejich smýšlení, nebo společný cíl, ale nikoliv představa o cestě k jeho naplnění. (Hartl, 1997)

Definování komunity se podle Hartla věnovalo také mnoho jednotlivých autorů, jako například Thomas, Mann nebo Peck. Z těchto pojetí je možné komunitu chápat jako jakési sociální uskupení s vypracovaným systémem formálních a neformálních vztahů, kde právě orientace na systém je výraznější než orientace na jedince. Nejedná se přitom pouze o souhrn jednotlivých částí neboli individuálních členů, zásadní je navázat vzájemné vztahy, komunikovat a především vědět, co je posláním daného společenství a kam

směřuje. Komunita se pro lidi stává místem, kde mohou získávat emocionální podporu, ocenění i praktickou pomoc v každodenním životě. Opět se zde objevuje faktor prospěchu pro jedince, který se rozhodne na kolektivních aktivitách podílet. (Hartl, 1997)

Jedna z komplexnějších definic pojmu komunita zní takto: „ *Komunita je vymezena hranicemi (ty mohou být geografické, politické, ekonomické nebo sociální), postavena na pilířích (sdílené hodnoty, společné kulturní dědictví, společné zájmy, společné problémy) a má strukturu (tj. formální a neformální organizace a sociální uskupení, skrze něž obyvatelé vykonávají určité funkce).*“ (Vstupní texty, 2001: 23) Pavel Hartl pak ve své knize *Komunita občanská a komunita terapeutická* uvádí po vzoru P. Jarvise pět základních okruhů, do kterých je možno definice pojmu komunita shrnout:

1. Komunita jako skupina lidí, kteří žijí nebo pracují společně.
2. Komunita jako kterákoliv geografická oblast, v níž lidé žijí.
3. Komunita jako geografická oblast, v níž lidé nejen žijí, ale jsou také ve vzájemné interakci.
4. Komunita vnímaná jako vzdělávací činnost skupiny lidí, kteří se vzdělávají mimo zdi školské instituce.
5. Komunita jako ideální uspořádání lidí, kteří žijí a pracují v dokonalé harmonii. (1997: 24)

Pro vytvoření a rozvoj komunity je potřeba zvládat mnoho činností od výběru a plánování až po dosahování cílů, které by měly být prospěšné v rámci celé komunity. Komunitu nemusí tvořit pouze určitá skupina lidí, ale může se jí stát i instituce jako třeba škola, spolek nebo výrobní závod. Může jí být jakákoliv skupina spojená společným zájmem či problémem. Na rozdíl od společnosti, která zahrnuje veškeré sociální aktivity obyvatel v určité oblasti a patří do ní všechny instituce i se všemi jejich vzájemnými interakcemi, komunita je pouze určitou částí této společnosti, jejíž vývoj utváří skupinové rozhodování. Vyznačuje se vzájemnou loajalitou a symbolizuje kolektivní identitu dané skupiny obyvatel. Její základ tedy netvoří to, co je lokální, nýbrž to, co je obyvatelům společné. Přestože společnost i komunita se vztahují k nějakému místu, jejich rozhodujícími znaky nejsou ani umístění, ani velikost. (Hartl, 1997)

Hartl dále rozlišuje několik typů komunit, a sice komunitu sídelní (ekologickou), která spojuje členy prostřednictvím obývání sociálně vymezeného fyzického prostoru. Komunitu morální (psychickou), jež je postavena na duchovních vazbách, víře či společných hodnotách. Dále komunitu terapeutickou (léčebnou), která se zaměřuje na pomoc lidem s psychickými problémy, a nakonec komunitu výcvikovou, jež je zacílena na sebepoznání a nácvik nezbytných dovedností. Díky činnosti různých komunit mohou být naplňovány mnohé významné funkce. Jsou zdrojem sociálních kontaktů, nástrojem organizování vzájemné pomoci nebo aktivit a v některých případech mohou být i doplňkem k poskytovaným sociálním službám, korektivem sociální politiky či prostředníkem obrany společných zájmů jako například ochrany životního prostředí nebo práv znevýhodněných občanů. (1997: 27)

Význam komunitní spolupráce a porozumění je v dnešní době stále důležitější. V mnoha vesnicích, obcích či městských částech již neexistuje jedna konkrétní osoba či autorita, ke které by se lidé s důvěrou obraceli se svými problémy, a která by jejich zájmy artikulovala. Dříve to byli především faráři, učitelé, lékaři apod., dnes je potřeba, aby se spojila určitá skupina lidí se stejnými či podobnými zájmy a společně se je snažili prosadit. Komunity se tak stávají důležitou alternativou nejen v artikulaci zájmů, ale také hybnou silou společenských změn a sociální interakce. (Hartl, 1993)

Jako příklad toho, že komunitní způsob života může být prospěšný rovněž pro seniory poslouží například iniciativa, jež vznikla na území Spojených států amerických, kde jsou komunity velmi rozšířeným fenoménem. Na pensylvánské Temple University vytvořili tuto iniciativu s názvem Communities for All Ages (CFAA)², která pomáhá

² V rámci každé komunity byly vytvořeny speciální týmy, do nichž byly zapojeny organizace zabývající se různorodými problémy a cílené na všechny věkové kategorie, které pomocí speciální metodiky identifikovaly potřeby dané komunity, např. zlepšení zdravotní péče, zvýšení bezpečnosti v sousedství či lepší vzdělání. Každý tým pak vytvořil akční plán obsahující čtyři klíčové strategie: 1) tvorbu aliancí mezi různými organizacemi a systémy, 2) zapojení místních obyvatel všech věkových skupin do vedoucích rolí, 3) vytvoření prostoru, praktik a politik podporujících interakci napříč všemi věkovými skupinami a 4) řešení otázek dožívání. Díky těmto praktikám se u jednotlivých komunit zvýšilo úsilí jejich členů na zlepšování života v komunitě a mobilizace různých věkových skupin pomohla vyrovnat negativní účinky věkové segregace a vybudovat důvěru mezi jednotlivými členy. (Brown, Henkin, 2014)

utvářet komunity, jež jsou příznivým prostředím pro vyrůstání a stárnutí lidí. Tyto komunity cíleně zapojují osoby všech věkových kategorií do občanského a společenského života a poskytují jim svou podporu. Fungují na principu vzájemné provázanosti, reciprocity a kolektivní odpovědnosti. Cílem je pak zlepšovat kvalitu života ohrožených a zranitelných skupin jako jsou děti, rodiny a senioři. V současné době iniciativa podporuje 20 různých komunit. Přestože iniciativa funguje výhradně na území USA, objevují se již další organizace, které jejich vzor přejímají, např. Světová zdravotnická organizace (WHO). (Brown, Henkin, 2014)

Z této strategie vyplynulo, že komunity mohou mít pro seniory mnoho pozitivních přínosů. Došlo ke zvýšení angažovanosti seniorů v rámci komunity a díky tomu i k snížení jejich izolovanosti. Smysluplnost a prospěšnost jejich práce pak měla příznivý vliv na jejich zdravé stárnutí. Dobrých výsledků bylo dosaženo i z hlediska zdravějšího stravování seniorů. Díky zapojení místních farmářů měli staří lidé možnost nakupovat kvalitní a čerstvé potraviny v blízkosti svých obydlí. Dalším přínosem byl rovněž vyšší sociální kapitál jednotlivých členů. Ve všech zapojených komunitách se zlepšila důvěra a interakce mezi členy všech věkových kategorií, ras a etnik. Vznikla tak mnohá neočekávaná přátelství a známosti, které by za běžných okolností neměli šanci se utvořit. Objevilo se mnoho nových příležitostí a vedoucích funkcí pro starší občany, kteří nejen získali možnost mnohému se naučit, ale v některých případech se jim podařilo i uplatnit politický vliv na změnu komunity k lepšímu podle jejich současných potřeb. (Brown, Henkin, 2014)

Jak prokázala iniciativa CFAA, podpora komunitního života je v dnešní době velmi cennou zkušeností. Spolu se stárnutím světové populace je třeba hledat různé způsoby, jak se s nastávající situací vyrovnávat. V České republice se zatím o konceptech komunitního života příliš nemluví. Většina strategií se věnuje výhradně dobrovolnickým aktivitám seniorů jako takových. Přesto je příklad americké iniciativy pomalu přijímán i v zahraničí díky jeho prokazatelným pozitivním výsledkům a je možné, že do budoucna mu bude věnována pozornost i u nás. Nakonec o mezigenerační spolupráci můžeme najít mnohé zmínky i v dokumentu *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* (2012).

4.2 *Koncept kolektivní identity*

Zatímco lidé jako jednotlivci identifikují sami sebe nebo jsou identifikováni jinými s cílem odlišit se od ostatních jednotlivců, v případě kolektivní identity je tendence opačná. Dominuje zde představa, že lidé v dané skupině jsou si v určitém ohledu podobní. Zároveň však tuto podobnost není možné rozlišit bez stanovení určitých hranic a rozdílností, které určují, kdo již do dané skupiny nepatří. V sociologii je kolektivita vnímána jako množství jedinců, kteří se považují za podobné nebo sdílejí obdobné chování a okolnosti. Existují dva typy kolektivní identity. V prvním případě se samotní členové jako skupina identifikují, vědí, kdo jsou a za co se považují. V druhém případě jedinci o své členství nejeví zájem nebo o něm vůbec neví. Takovou identitu neutváří samotní členové, nýbrž pozorovatelé zvenčí. Právě zmíněné rozlišení definuje, zda se jedná o kategorii, jejíž kolektivita je definována zvnějšku, nebo o skupinu, která je naopak definována zevnitř. Jednotlivé skupiny pak existují ve vztahu s jinými skupinami, a proto musí být pro jiné kategorií a naopak jiné skupiny jsou kategoriemi pro ně. Skupina má největší hodnotu pro své vlastní členy, kterým propůjčuje sociální identitu a umožňuje sebehodnocení. Váže se k ní určité chování a sdílená představa o tom, kdo jedinec je. (Jenkins, 2008)

Kolektivní identita sehrává významnou roli i v rámci organizací. Organizace jsou ohraničené skupiny lidí, kde jedinci společně pracují určitým koordinovaným a institucionalizovaným způsobem. Zároveň však organizace představují jistý systém identifikace, a to jak osobní, tak i kolektivní, přičemž k této identifikaci dochází buď formálně, nebo také neformálně. Na jedné straně se organizace vymezují jako členové vůči nečlenům, na straně druhé existují rozdíly i mezi členy samotnými. Funguje mezi nimi vztah založený na podobnosti i množství vztahů týkajících se jejich odlišností. Utváření osobní i kolektivní identity je tedy jednou ze základních charakteristik organizace. Členové v rámci své organizace vykonávají aktivity, které pro ně mají nějaký účel nebo poslání. Toto poslání je většinou orientováno za hranice dané organizace, směrem k lidem v okolním světě. Důležitým specifikem organizace je také nutnost existence nějaké autority, která aktivity členů koordinuje. Organizace tak funguje jako institucionalizovaná síť hierarchických vztahů, kdy kolektivita slouží jako zdroj legitimacy, bez níž by žádná autorita neměla váhu. (Jenkins, 2008)

Podle teorie nových sociálních hnutí kolektivní identita také zvyšuje pravděpodobnost občanské participace. Zájmy a zkušenosti členů podle ní zvyšují solidaritu ve skupině, utváří sdílené hodnoty a normy, které budují základ pro aktivismus. Skrze kolektivní identitu je možné dosahovat různých stanovených cílů. Pokud členové skupiny sdílí společné hodnoty, které daná skupina reprezentuje, mohou se snáze identifikovat jako „my“. (Shriver, 2000)

Díky zmíněným konceptům lze předpokládat, že skrze dobrovolnickou činnost seniorů, kteří se nejčastěji angažují ve skupinách, se právě kolektivní identita utváří a zároveň může být zdrojem jejich dobrovolnictví. Aby bylo možné pracovat na nějakém společném cíli, je nutné sdílet určité společné hodnoty a následovat určité poslání. Existence kolektivní identity pak umožňuje skupině lidí, kteří se spojí za nějakým účelem, tyto aspekty naplňovat.

4.3 Dobrovolnictví v rámci komunity

Pro dobrovolnickou činnost, která je určitým způsobem vázána ke komunitě, má asi největší význam vnímání komunity nejen jako geografické oblasti, ve které lidé žijí, ale především jako místa kde dochází ke vzájemné interakci zmíněné ve třetím okruhu Hartlova pojetí (1997). Aby si lidé v rámci dané komunity mohli vzájemně pomáhat a něco společně budovat, je potřeba, aby zároveň sdíleli společné hodnoty, zájmy či problémy, na které se zaměřují, jež vytváří a uchovávají.

Komunita je obvykle místem, které má pro jedince zvláštní význam. Může být spojena se sociální identitou, neboli s pocitem, že někam patříme nebo také s vazbou na konkrétní místo, kterému jsme určitým způsobem oddáni. Převážně se jedná o místo, kde žijeme. Jedinci, kteří takovou vazbu mají, se zároveň o tuto komunitu více starají a častěji se stávají dobrovolníky. Dobrovolnictví je mnohdy právě lokálním fenoménem, zabývá se místními problémy. Nejvíce tradičních dobrovolníků se zapojuje ve venkovských oblastech, které se vyznačují vysokou mírou homogenity obyvatel, blízkými sousedskými vztahy či nižším výskytem některých typů osob (např. odborníků, lidí pracujících na poloviční úvazek), které jsou pro dobrovolnickou práci více vyhledávány. Vesnice jsou také charakteristické odlišným životním stylem, nežli města, která jsou spíše individualistická. Mezi další faktory, které mají vliv na míru dobrovolnické angažovanosti, patří například skutečnost, zda jedinec vlastní v dané lokalitě dům nebo je pouze v nájmu.

Vlastníci, zvláště ti co žijí v komunitě dlouho, mají větší tendenci stávat se dobrovolníky. Významné je také bohatství komunity, protože chudá sousedství mají obvykle méně dobrovolníků. Ve městech je zase častým problémem nízké angažovanosti nedostatek času a důraz na osobní rozvoj jednotlivců. Je tedy patrné, že na dobrovolnictví v rámci komunity má vliv mnoho faktorů, které je třeba rozlišovat. (Musick, Wilson, 2007: 314 - 341)

Již jsem zmínila, že senioři se řadí spíše k dobrovolníkům kolektivního neboli tradičního typu. V dnešní době se však stále více rozšiřuje nový styl dobrovolnictví, který má mnohem slabší sociální vazby nežli dobrovolnictví tradiční. Pro tyto reflexivní dobrovolníky je mimo jiné typické i hojně využívání moderních informačních prostředků. Jelikož tito lidé obvykle nemají silné vztahy uvnitř komunity, jsou mnohem snáze od komunitního života odpoutáni a tím pádem strádá jak samotná komunita, tak podle Putnama i demokracie. (Frič, Pospíšilová, 2010)

Na základě těchto tvrzení lze ovšem předpokládat i další skutečnosti. Totiž, že senioři, jakožto dobrovolníci kolektivní, mají naopak vazbu k organizaci, pro kterou pracují, mnohem silnější a přispívají k jejímu rozvoji. K dobrovolnické činnosti jsou silně motivováni sociálním okolím a zároveň vnímají svou práci jako službu tomuto okolí. Jedná se většinou o lidi, kteří mají ke své komunitě stabilní vztah, neboli o lidi žijící na stejném místě velmi dlouhou dobu. Ti obvykle mají více přátel a jsou také v kontaktu s větším množstvím různých skupin. Převážně se pak angažují v dobrovolnictví formálním a zejména v tradičních servisních organizacích. Právě dlouhodobý pobyt na jednom místě spolu s rozhodnutím na daném místě zůstat i v budoucnosti usnadňuje soužití s danou komunitou. (Frič, Pospíšilová, 2010)

Autoři Frič a Vávra (2012) se zabývají přímo konceptem komunitního dobrovolnictví. Zahrnují do něj jednak širší definici samotného dobrovolnictví, kterou shrnují jako: „*organizovanou i neorganizovanou pomoc jiným lidem mimo rodinu, vykonávanou ze svobodné vůle a bez nároku na odměnu*“, (Frič, Vávra, 2012: 28) jednak podmínku, že příjemci dobrovolnické pomoci jsou především členové dané komunity, případně komunita jako celek. Zároveň členové komunity jsou jak příjemci, tak nositeli tohoto dobrovolnictví. Autoři dále rozlišují komunitní dobrovolnictví neformálního a formálního charakteru. Zatímco neformální komunitní dobrovolnictví je „*formálně*

neorganizovaná a neplacená činnost, kterou jeden člen komunity poskytuje jinému členovi nebo členům komunity mimo okruh vlastní rodiny či domácnosti“ (Frič, Vávra, 2012: 33), formální komunitní dobrovolnictví je „*dobrovolná a neplacená činnost členů lokální komunity vykonávaná v rámci nějaké komunitní organizace, jejímž cílem je prospěch jiných členů komunity, resp. prospěch komunity jako celku“* (Frič, Vávra, 2012: 34). Do této formální pomoci patří poskytování služeb, volnočasové aktivity, advokacie i podpora víry a náboženství.

V této kapitole jsem uvedla několik základních koncepcí, jak lze na komunitu a identitu, jež se v ní může utvářet, pohlížet. Pro můj výzkum je relevantní zaměřit se zejména na geografické hranice komunity, jelikož mě zajímá, zda tato hranice odpovídá geografické oblasti obce, v níž výzkum probíhal. Rozhodující je také určit, jaké jsou pilíře dané komunity, tj. sdílené hodnoty, problémy a zájmy a zda má komunita formální či neformální strukturu, tedy jestli je například vymezena prostředím konkrétní organizací, nebo jsou její hranice někde jinde. Zajímá mě zejména představa komunity jako geografické oblasti, kde jsou lidé ve vzájemné interakci. Aby bylo možné zjistit, zda se v rámci komunity vytváří i určitá kolektivní identita, je třeba se zaměřit nejen na podobnosti, které její členy spojují, ale také na její odlišnosti, neboli vůči komu se naopak vymezují, kdo už do dané skupiny nepatří. Nakonec se pokusím zjistit, jaký druh komunity a zda vůbec nějaký, senioři vnímají a utváří skrze svou dobrovolnickou participaci.

5 Metodologická část

V teoretické části práce jsem se pokusila objasnit některé základní pojmy jako je dobrovolnictví, senior, stárnutí a stáří se zaměřením na to, čím je specifické právě dobrovolnictví seniorů a jaké přínosy může pro aktivní staré lidi tato činnost mít. V druhé části jsem se pak zaměřila na různá pojetí komunity a koncept kolektivní identity, jelikož se domnívám, že senioři, kteří se věnují dobrovolnictví, jsou natolik výjimečnou skupinou, že je možné uvažovat o tom, že právě díky dobrovolnictví utváří jisté komunity. V rámci těchto komunit pak sdílejí společné hodnoty a cíle a vytváří si tak určitou kolektivní identitu. Proto jsem se rozhodla toto téma dále prozkoumat v empirické části této práce.

Výzkum samotný jsem se rozhodla provést v rámci malého vzorku jednotlivých seniorů dobrovolníků, kteří svou činnost vykonávají skrze různé neziskové organizace. Zaměřuji se tedy výhradně na formální druh dobrovolnické pomoci. Všichni zúčastnění aktéři i organizace, ve kterých působí, žijí a nachází se na území jedné vybrané obce. Tato obec je, přesněji řečeno, okrajovou městskou částí hlavního města Prahy, která však v mnohém stále připomíná tradiční život na vesnici. Spojení městského prostředí s tak trochu venkovskou mentalitou jsem považovala za ideální místo pro zkoumání současného dobrovolnictví seniorů, jelikož se zde prolínají tradice s moderním ruchem velkoměsta. V této obci se vyskytuje poměrně velké množství různých spolků a organizací, které jsou zaměřené buď přímo na seniory, nebo se v nich alespoň mnoho seniorů vyskytuje. Aby bylo možné zachovat anonymitu jednotlivých respondentů, rozhodla jsem se uvádět pod pseudonymem nejen jména jednotlivých aktérů, ale také samotnou obec, pro kterou jsem zvolila pseudonym Loučnice.

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila kvalitativní strategii výzkumu, jelikož nejlépe odpovídá zvoleným výzkumným otázkám. V rámci výzkumu se zajímám o to, co přináší dobrovolnická činnost do života seniorů, kteří se jí věnují a zda skrze dobrovolnictví získávají pocit jisté příslušnosti k nějaké skupině včetně obce jako takové a zda například vytvářejí určité seniorské komunity. Snažím se o hlubší porozumění danému problému a zajímá mě především perspektiva aktérů. Využiji tedy induktivního způsobu zkoumání, kdy mi hloubkové studium jednotlivých případů umožní pochopit danou sociální realitu v širším sociálním kontextu. (Hendl, 2005)

Kvalitativní výzkumný design má pružný charakter a jeho plán se v průběhu zkoumání může proměňovat a přizpůsobovat podle okolností a dosud získaných výsledků. Nejedná se tedy o klasický lineární průběh výzkumu, nýbrž o cirkulární způsob bádání. Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na získání co největšího množství informací od úzkého okruhu respondentů, tedy od seniorů, kteří se věnují dobrovolnictví a při svém dotazování jsem se snažila jít co nejvíce do hloubky. Právě komplexnost získaných informací mi mohla zaručit vysokou validitu výzkumu. Charakteristikou tohoto druhu bádání je však i jeho vysoká subjektivita a nemožnost výsledky výzkumu generalizovat či zobecňovat. (Hendl, 2005)

Získaná data vypovídají pouze o vybrané skupině aktérů a jejich pohledu na přínos dobrovolnictví a jeho význam v jejich životě. Přesto se domnívám, že výsledky a zjištění této práce mohou přispět k lepšímu pochopení specifického dobrovolnictví seniorů, zvláště v českém prostředí, kde na dané téma zatím nebylo provedeno tolik výzkumů jako v zahraničí, a rovněž s ohledem na význam místa, kde senioři žijí. Vzhledem k prodlužování délky středního věku a s tím spojeným přibýváním seniorů, kdy je hlavním zájmem společnosti co nejvíce využít potenciál starých lidí a rovněž přispívat ke zkvalitnění života seniorů, je dobrovolnictví jedním z nejefektivnějších způsobů, jak toho docílit. Proto se dle mého názoru, jedná o téma aktuální a do budoucna by mohlo být cílem mnoha dalších výzkumů.

5.1 Cíle a výzkumné otázky

Cílem práce je především popsat a porozumět tomu, jak senioři vnímají dobrovolnictví a co jim tato činnost přináší. Jelikož jsou lidé ve stáří velmi často ohroženi sociálním vyloučením a vzhledem k ukončení pracovního života nemají již mnoho příležitostí k vlastní seberealizaci, stává se pro ně dobrovolnictví způsobem, jak navrátit svému životu smysl. Představuje pro ně novou možnost pro seberealizaci a vytrhává je z častého osamění a přivádí zpět mezi ostatní lidi, do společnosti. Zajímá mě tedy, jaké konkrétní přínosy senioři ve své dobrovolnické činnosti spatřují.

Skrze dobrovolnictví se pak také mohou senioři ztotožňovat s určitými skupinami lidí, které mají stejné hodnoty a cíle a jsou vymezeny určitými hranicemi. Stávají se součástí určité komunity. Mým dalším cílem je proto zjistit, zda se u nich takové pocity přináležitosti ke skupině skutečně objevují a zda díky nim tvoří specifické seniorské komunity. V tomto ohledu je také nutné zjistit, proti komu se naopak vymezují. Rovněž mě

zajímá, nakolik je v tomto případě pro seniory důležité místo, kde žijí a kde svou dobrovolnickou činnost vykonávají.

Vzhledem k cílům práce jsem proto zvolila následující výzkumné otázky:

4. Jaké jsou přínosy dobrovolnické činnosti z hlediska participujících seniorů?

5. Vzniká skrze dobrovolnictví u seniorů dobrovolníků pocit komunity? (tj. pocit přináležetosti ke skupině, která je vymezená určitými hranicemi, sdílí společné zájmy a hodnoty a odlišuje se od zbytku společnosti)

- S jakou skupinou se prostřednictvím dobrovolnické činnosti senioři ztotožňují?
- Jaké má tato skupina vlastnosti či hodnoty?
- Vůči komu se tato skupina vymezuje?

6. Vznikají prostřednictvím dobrovolnictví seniorské komunity (tj. skupiny, kam se cítí dobrovolníci náležet na základě věku)?

- Jakou roli v tomto hraje dobrovolnictví v organizacích zaměřených na seniory?
- Jak se tyto komunity překrývají nebo prolínají s místem, kde senioři žijí?

5.2 Výzkumný design

Za výzkumný design své práce jsem zvolila kvalitativní způsob výzkumu a snažím se o podrobné zkoumání a porozumění konkrétnímu případu, kterým jsou pro mě v této práci jednotliví senioři, jež se věnují dobrovolnictví. Prostřednictvím detailního porozumění každému případu se budu snažit objasnit specifika a okolnosti dobrovolnické činnosti seniorů. Jedná se o současný sociální jev, který budu zkoumat v jeho skutečném kontextu. Informace, které získám od aktérů, půjdou co nejvíce do hloubky a o daném problému se budu snažit dozvědět co nejvíce, abych byla schopna uspokojivě odpovědět na

zvolené výzkumné otázky. Použiji také více informačních zdrojů a využiji veškeré dostupné metody sběru dat neboli triangulaci. (Švaříček, Šed'ová a kol, 2007)

5.3 *Techniky sběru dat*

Abych získala co nejkonkrétnější odpovědi na výzkumné otázky, použiji metodu hloubkového rozhovoru se seniory, jež se věnují dobrovolnictví v neziskové organizaci. Konkrétně polostrukturovaný rozhovor, který „*vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek*“ (Švaříček, Šed'ová a kol, 2007: 160). S tímto druhem rozhovoru mám již zkušenost a pro případovou studii je typický. Zajímají mě subjektivní názory jednotlivých respondentů a díky možnosti pokládat otázky a zároveň nechat aktéra volně hovořit budu moci získat mnoho informací, které pro výzkum potřebuji. K rozhovoru si připravím sadu otázek, která bude pro každého respondenta stejná, avšak jejich pořadí a doplňující otázky budu upravovat podle potřeby a nastalé situace. Metoda polostrukturovaného rozhovoru se mi při práci se seniory osvědčila již dříve, při výzkumu v rámci mé bakalářské práce, jelikož jim vyhovuje, když mohou odpovídat na konkrétní otázky a nemusí povídat úplně sami, jako například při narativním rozhovoru.

S ohledem na výzkumné otázky jsem si vytvořila čtyři okruhy otázek pro rozhovor:

1. Přehled dobrovolnické činnosti
2. Příchod a motivace k dobrovolnictví
3. Přínos dobrovolnictví
4. Dobrovolnictví ve skupině

Kompletní návod pro polostrukturovaný rozhovor je k vidění v příloze č. 1.

Pokud mi to bude umožněno, nahraji všechny rozhovory na diktafon a poté přepíši. Díky tomu budu mít možnost se plně soustředit na probíhající rozhovor, klást doplňující otázky a všimnout si neverbálních projevů respondenta. Místo setkání přizpůsobím práci seniorů, aby se cítili co nejlépe.

Pro doplnění znalosti kontextu jsem zvolila rovněž zúčastněné pozorování, které mi umožní prohlédnout si dobrovolnickou činnost seniorů v praxi a zaměřit se na jejich

interakce s jinými lidmi, způsob jejich práce, vystupování a chování v prostředí, kde dobrovolnickou činnost vykonávají. Bude zajímavé mít možnost porovnat práci některých dobrovolníků s jejich výpověďmi v rámci rozhovoru.

Před každým rozhovorem seznámím účastníka s účelem výzkumu a nechám každého z nich podepsat informovaný souhlas s účastí na výzkumu, nahráváním rozhovoru a využitím získaných dat. Všichni účastníci tak budou informováni o podmínkách výzkumu a každý bude mít možnost účast na výzkumu odmítnout. V případě zúčastněného pozorování bych měla mít zajištěný přístup do terénu prostřednictvím některého z aktérů výzkumu a dále tedy bude platit souhlas neodporováním.

V empirické části této práce se také budu ve stručnosti zabývat veřejným životem vybrané obce především s důrazem na existenci a fungování organizací občanského sektoru v obci působících. Zaměřím se na formálně dostupné prameny o veřejném životě v obci a případně na informace a stanoviska vydávaná samotnými neziskovými organizacemi. Využiji tedy rovněž metodu studia dokumentů.

5.4 Výzkumný vzorek a prostředí výzkumu

Při výběru vzorku jsem zvolila účelovou volbu neboli předem danou strukturu výběru. „*V tomto případě jsou kritéria pro výběr předem známá a nezávislá na výsledcích výzkumu.*“ (Hendl, 2005: 151) Cílovou skupinu pro mě představují senioři, neboli osoby starší 60 let, kteří se pravidelně věnují nějaké dobrovolnické činnosti, alespoň po dobu jednoho roku nebo déle. Důležitým kritériem je, že se dobrovolnická činnost musí odehrávat v rámci nějaké organizace, a to na území jedné obce, kde daná organizace sídlí a působí. Rovněž aktéři výzkumu musí být obyvateli dané obce. Organizační kontext je důležitý z důvodu zaměření výzkumu pouze na formální dobrovolnictví seniorů. Neformální druh dobrovolnictví jsem se rozhodla do výzkumu nezahrnout z důvodu zúžení rozsahu práce, jelikož zkoumání neformální participace by šířkou tématu vystačilo na další samostatnou diplomovou práci. Kritérium volby jediné obce, ve které dobrovolníci žijí i působí, jsem zvolila proto, abych mohla prozkoumat, do jaké míry je pro seniory důležité právě místo, kde se dobrovolnictví odehrává. Zajímá mě, jak velkou roli v této volbě hraje oblast, kterou nazývají svým domovem.

Jako prostředí výzkumu tedy zvolím obec, která disponuje poměrně velkým množstvím organizací občanského sektoru, jež jsou buď zaměřeny přímo na seniory, nebo v nich senioři alespoň často působí. Důležité je, aby se obec vyznačovala bohatým veřejným životem a měla dostatek aktivních seniorů, které bude možné do výzkumu zapojit. Zvolím tedy městskou část, která sice funguje městským způsobem života, ale do určité míry si stále zachovává tradiční hodnoty.

Jako první krok pak oslovím vhodného gatekeepera (dveřníka), který mi otevře přístup do terénu a pomocí metody sněhové koule (snowball sampling či nabalování) vyberu zhruba 6 – 10 respondentů, starších 60 let a působících jako dobrovolníci v některé neziskové organizaci. Osoby gatekeepera „...umožňují výzkumníkům pobyt v terénu a přístup k zajímavým jedincům a skupinám“ a v případě metody sněhové koule „...výzkumník zvolí jednoho nebo několik málo jedinců k interview. Tyto osoby slouží pak jako informátoři pro doporučení dalších zajímavých členů populace.“ (Hendl, 2005: 152)

Homogenita vzorku spočívá v tom, že všichni dobrovolníci spadají do kategorie seniorů, pomáhají v rámci nějaké organizace a na území jedné obce, kde také žijí. Heterogenitu zase zajišťuje skutečnost, že každý dobrovolník má svůj vlastní příběh a pohled na to, co pro něj dobrovolnická činnost znamená a co mu v životě přináší a zároveň budou ve výzkumu zastoupeny různé organizace s rozdílným zaměřením.

Časové rozmezí samotného výzkumu bude trvat minimálně 5 - 6 měsíců a bude záležet na četnosti příležitostí k uskutečnění rozhovorů i pozorování.

5.5 Analytické postupy

Pro přepis rozhovorů zvolím techniku doslovné transkripce. Budu tak mít možnost rozhovor podrobně vyhodnotit. Pro účely zveřejnění některých částí získaných rozhovorů využiji techniku redigované transkripce, aby byl text pro čtenáře srozumitelný.

K analýze dat z rozhovorů použiji techniku otevřeného kódování a kategorizace. Tento postup jsem si zvolila z toho důvodu, že mi nejlépe umožní porovnat výpovědi jednotlivých respondentů a pochopit význam jejich sdělení. Budu pozorně pročítat text, označovat úryvky v textu, které se zdají být důležité, vytvářet kódy a hledat v textu významy daných tvrzení. Přepsaný rozhovor tímto způsobem rozdělím do analytických

jednotek, které budu dále rozpracovávat. Použité kódy si budu zapisovat do kódovací knihy i s charakteristikou, která mi usnadní jejich další použití. Kódy dále budu kategorizovat, neboli seskupovat pojmy s podobným významem. Během analýzy si budu dělat poznámky, které mi budou nápomocné při interpretacích a tvoření závěrů. (Hendl, 2005)

Při analýze rozhovorů mě budou zajímat především výpovědi související se zvolenými výzkumnými otázkami. Zaměřím se tedy především na sdělení vztahující se k přínosům dobrovolnictví v životě respondentů, na jejich identifikaci s některými skupinami a případně vymezení se vůči skupinám jiným. Budu se soustředit na jejich vztah k ostatním seniorům, dobrovolníkům a jiným představitelům obce a rovněž na pouto, které mají k samotné obci. Takto podrobnou analýzu jsem zvolila proto, abych neopomenula důležité informace, které na první pohled nemusí být zcela rozpoznatelné. Některá sdělení je potřeba tzv. číst mezi řádky. Nemusí být ihned patrná, ale prostřednictvím hlubšího zkoumání dat je můžeme odhalit.

Pro analýzu dat ze zúčastněného pozorování použiji stejné postupy jako při analýze rozhovorů. Nejprve se zaměřím na popis studované aktivity, interakcí a chování jednotlivých účastníků, poté provedu analýzu témat zkoumaného prostředí a interpretuji jednotlivá sdělení v datech. Jako podklad mi poslouží terénní poznámky z výzkumu. Opět provedu kódování dat a kategorizaci jednotlivých významů. (Hendl, 2005)

Nakonec porovnam, v čem se získané interpretace navzájem shodují či odlišují. Budu mít možnost zjistit, jakým způsobem aktéři jednájí jako jednotlivci i v rámci určité skupiny a jak se toto chování prolíná s tím, co jsem se od nich dozvěděla prostřednictvím rozhovorů.

Jako poslední, doplňující metodu využiji analýzu dokumentů, abych mohla doplnit informace, které prostřednictvím rozhovorů ani pozorování nezískám. Bude se jednat především o poznatky o vybrané obci, její demografické situaci, veřejném životě a činnosti organizací občanské společnosti na území obce. *„Při analýze dokumentů se obvykle postupuje podobně jako při analýze rozhovorů nebo záznamů pozorování. Například se navrhne kategorizační systém a postupně se vyhledávají výskyty představitelů (instancí) dané kategorie.“* (Hendl, 2005: 133)

5.6 *Hodnocení kvality výzkumu*

Pro svou práci jsem si zvolila kvalitativní strategii výzkumu, a proto musím v rámci celého procesu dbát na několik faktorů, které by mohly nepříznivě ovlivnit zhodnocení výsledků práce. Jako badatel si musím dát především pozor, abych do výzkumu nevnášela své subjektivní názory a neovlivňovala tak závěry výzkumu nebo výroky respondentů.

Zároveň je třeba dát pozor na to, aby záměrně zkreslené informace nepřicházely ani od informátorů, kteří v některých případech mohou mít tendenci odpovídat podle toho, co si myslí, že chci slyšet nebo co je obecně považováno za správné, případně se mohou chtít ukázat v lepším světle. Zvláště u některých otázek se mohou respondenti zdráhat upřímné odpovědi, pokud bude dotaz směřován na nějaké citlivé téma. Pokud taková situace nastane, jedná se o tzv. reaktivitu a je potřeba dané jednání včas odhalit. Možnost, jak lze zkreslování informací ze strany respondentů zčásti zabránit, je zdůraznění anonymity jejich výpovědí. Velmi zajímavá tvrzení je obvykle možné získat také po formálním ukončení rozhovoru a vypnutí nahrávacího zařízení, kdy se informátor často uvolní a je ochotný doplnit ještě nějaké další poznatky, které si předtím uvést netroufl.

Z mé strany by mohlo dojít k subjektivnímu ovlivnění z toho důvodu, že prostředí zvolené obce je pro mě známé, jelikož se jedná o místo mého bydliště, a tudíž jsem si vědoma problémů, které obec má a způsobu jejího fungování. Zároveň znám osobně i některé z respondentů a na jejich aktivity a způsob participace mám již utvořen určitý názor. V tomto ohledu se tedy budu snažit o vlastní nezaujatost. Domnívám se však, že znalost prostředí výzkumu by pro mne mohla představovat i určitou výhodu.

Jelikož je nezbytné, aby byla u kvalitativního výzkumu zajištěna co nejvyšší validita, musím si jasně určit cíle a postupy projektu, využívat různorodé zdroje informací, celou práci průběžně hodnotit a nezkreslovat žádné získané informace. Nedílnou součástí je rovněž využití průběžných konzultací s vedoucí práce a v případě potřeby s dalšími profesory, kteří se na danou oblast specializují. (Hendl, 2005)

5.7 *Etické aspekty výzkumu*

Pokud jde o etickou stránku mého výzkumu, budu se držet několika základních pravidel. Nejprve všechny respondenty jasně a srozumitelně informuji o cílech a průběhu svého výzkumu. Každého ubezpečím o naprosté anonymitě jejich výpovědí a vyžádám si jejich informovaný souhlas s účastí na výzkumu. Aktéři budou mít vždy možnost svou participaci kdykoliv ukončit. Informace, které získám, nesmí respondentů žádným způsobem ohrozit nebo poškodit. Pasportizační údaje informátorů budou proto pečlivě uschované a uzamčené heslem na jiném místě nežli data získaná z rozhovorů a jiných zkoumání. K přepsaným rozhovorům budu mít přístup pouze já a případně má školitelka. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Rozhovory budou probíhat v prostředí, které bude respondentům nejvíce vyhovovat, aby se cítili příjemně a uvolněně. Velmi důležitým aspektem je vybudování důvěry mezi výzkumníkem a informátorem. Proto se vždy budu snažit zanechat dobrý dojem a respektovat přání a názory respondenta.

V neposlední řadě budu usilovat také o správnost a důvěryhodnost získaných dat a o to, abych se při jejich analýze nedopustila žádných výrazných chyb. Abych se zcela vyvarovala jakéhokoliv plagiátorství, dám si velký pozor na řádné odkazování, citace a bibliografii práce.

Pro zajištění skutečné anonymity jsem se rozhodla neuvádět nejen jména jednotlivých respondentů, ale ani název obce, ve které výzkum probíhal. Vzhledem k tomu, že jednotliví informátoři se navzájem znají a rovněž v rámci obce jsou známi i mnoha dalším lidem, považuji za lepší místo výzkumu neuvádět. Ze stejného důvodu jsem se rozhodla také nepřikládat k této práci přepisy rozhovorů ani terénní zápisky, jelikož obsahují citlivé informace a nebylo by možné zajistit jejich anonymitu.

6 Empirická část

V empirické části této práce popíši průběh samotného výzkumu, výsledky analyzovaných dat a interpretaci zjištěných informací. Pro lepší orientaci v kontextu provedeného výzkumu je důležité seznámit se s prostředím, odkud pomáhající organizace i samotní dobrovolníci pocházejí. Nejprve proto nastíním kontext obce, ve které výzkum probíhal, především co se týká její demografické struktury, spolkového života, dobrovolnické činnosti a veřejného dění v obci. Rovněž se zaměřím na popis organizací, ze kterých pocházeli jednotliví respondenti. V další části pak vylíčím příběhy těchto dobrovolníků se zaměřením na druh vykonávané dobrovolnické činnosti, způsob jakým se k dobrovolnictví dostali, jejich motivaci k přetrvávající participaci a přínosy, které v dobrovolnictví spatřují. Nakonec se pak pokusím zodpovědět jednotlivé výzkumné otázky, které celý výzkum provázely.

6.1 *Výsledky výzkumu a jejich interpretace*

6.1.1 Průběh výzkumu

Pro započetí celého výzkumu jsem nejprve zvolila prostředí, ve kterém bylo možné nalézt dostatečný počet organizací využívajících ke své činnosti pomoci dobrovolníků a zároveň dostatek seniorů, kteří se zde dobrovolnictví věnují. Vybrala jsem si tedy obec, o které jsem věděla, že tato kritéria dobře splňuje. Výhodou tohoto terénu pro mě byla skutečnost, že se jedná o místo mého bydliště, a proto se již v tomto prostředí poměrně orientuji, vím, jak mnoho věcí v obci funguje a zároveň zde mám i jisté užitečné kontakty.

Hlavním zdrojem informací pro tuto práci byly hloubkové polostrukturované rozhovory s dobrovolníky v seniorském věku. Tedy s osobami staršími 60 let, které se ve svém volném čase věnují nějaké dobrovolnické činnosti. Ve všech případech se jednalo o formální dobrovolnictví, kdy prostředníkem pro organizaci a koordinaci dobrovolnických aktivit byla nezisková organizace se sídlem ve vybrané obci. Rovněž všichni zúčastnění dobrovolníci měli v dané obci bydliště.

S nabídkou zúčastnit se mého výzkumu jsem oslovila celkem 11 potenciálních respondentů a podařilo se mi uskutečnit rozhovor s 8 z nich. Jednalo se o 6 žen a 2 muže. Jako první jsem kontaktovala paní, která je předsedkyní organizace zabývající se

pořádáním volnočasových aktivit pro seniory v obci. S touto respondentkou jsem se znala již nějakou dobu, a proto nebyl problém ji do výzkumu zapojit a požádat ji, aby mi doporučila další možné informátory. Tato paní pro mě tedy představovala osobu gatekeepera. Díky tomu jsem měla možnost zapojit do výzkumu další dva dobrovolníky z této organizace a dále tři dobrovolníky ze dvou různých organizací, jež se zaměřovaly na zahrádkářství a volnočasové a vzdělávací aktivity pro lidi postižené tzv. civilizačními chorobami. Kontakt na poslední dva respondenty z řad sportovců a rybářů jsem pak získala od dvou předchozích aktérů. Podařilo se mi tedy zařadit do výzkumu 5 různých neziskových organizací.

Použitá metoda nabalování (snowball sampling) pro získání výzkumného vzorku měla velkou výhodu ve vybudování důvěry mezi výzkumníkem a informátorem. Tím, že prvotnímu kontaktu s novým respondentem předcházelo objasnění situace ze strany předchozího respondenta nebo alespoň jeho doporučení, nebylo těžké v aktérech důvěru vůči mé osobě i prováděnému výzkumu. Určitou nejistotu bylo možné u některých informátorů zaznamenat spíše z hlediska prospěšnosti jejich výpovědí pro tuto práci. Přesvědčila jsem je však, že každá jejich zkušenost je pro mě velmi cenná. Každého z aktérů jsem nejprve seznámila s tématem své diplomové práce a okolnostmi výzkumu. Nezbytnou součástí bylo ujištění respondentů o anonymitě jejich výpovědí a podepsání informovaného souhlasu. S nahráváním rozhovoru pak souhlasili všichni zúčastnění aktéři a rovněž mi všichni nabídli možnost je v případě potřeby znovu kontaktovat.

Až na jeden rozhovor, který se uskutečnil v klubovně organizace, mě všichni respondenti pozvali k sobě domů. Tohoto gesta jsem si nesmírně vážila, jelikož pro mě bylo projevem veliké důvěry. V rámci jednotlivých rozhovorů se nevyskytly žádné výraznější problémy. Respondenti neměli problém odpovídat na kladené dotazy, o svém osobním životě a dobrovolnické činnosti hovořili velmi otevřeně. Určitý ostych jsem v případě některých respondentů zaznamenala pouze v případě, kdy jsem se tázala na problémy a komplikace s organizováním jejich činnosti a narazili jsme na jisté napětí mezi seniory a místním úřadem nebo mezi jednotlivými organizacemi v obci. U otázky, zda se cítí být součástí nějaké skupiny, pak nebylo aktérům vždy jasné, na co se jich dotazují a bylo potřeba otázku více upřesnit. K menšímu vyrušení došlo u dvou rozhovorů, kdy v jednom případě byl nějakou dobu přítomen manžel respondentky a ve druhém případě šestiletá vnučka informátorky. Nezaznamenala jsem však vliv na upřímnost odpovědí.

Jedinou komplikací byl rozhovor s aktérem v klubovně spolku, kde se vyskytovali i jiní členové organizace, avšak ti se drželi stranou v dostatečné vzdálenosti a do rozhovoru nezasahovali. Kvůli časové vytíženosti respondenta však bylo nutné rozhovor zvládnout velmi rychle, a proto má nahrávka pouze 22 minut. Podařilo se mi však i v krátkém čase získat upřímné odpovědi na všechny otázky a po skončení rozhovoru jsem měla možnost se v klubovně ještě s informátorem zdržet a doptávat se ho při práci již na neformální úrovni.

Možnosti k provedení zúčastněného pozorování jsem získala dvě. Nejprve mě má gatekeeperka pozvala, abych se spolu s ní zúčastnila akce pořádané mateřskou školou, kam pravidelně dochází spolu s dalšími členkami organizace a věnují se zde dětem. Akce se týkala slavnostního otevření nového dětského hřiště na pozemku školy. Seniorky byly pozvány jako čestní hosté a měly možnost si pohrát a popovídat s nadšenými dětmi. Součástí bylo drobné občerstvení a přípitek dětským šampusem pro všechny zúčastněné. Má respondentka se velmi dobře znala s ředitelkou mateřské školy, které mě také představila. Právě ředitelka školy vymýšlela velmi aktivně pro děti všemožné aktivity a zážitky a jednou z činností byla také spolupráce s místními seniorkami, které do školky chodí číst dětem pohádky, hrají si s nimi, účastní se různých výtvarných kroužků apod. Bylo vidět, že mezi dětmi a dámami se utvořil velmi hezký vztah a seniorky byly ve společnosti dětí velice spokojené. Jedinou nevýhodou bylo špatné počasí, kvůli kterému akce trvala jen asi hodinu.

Druhá příležitost se mi naskytla díky respondentovi, který v rámci svých aktivit pořádá v obci filmový klub pro všechny fanoušky starých českých filmů. Dostala jsem nabídku, abych se promítání také zúčastnila. Respondent se mi svěřil, že práci dělá velmi rád, ale vždy se obává, zda bude o aktivitu dostatečný zájem. Každému promítání vždy předchází představení filmu nějakým významným hostem, který má s filmem něco společného, nebo se jedná o znalce v oblasti české kinematografie. Díky tomuto uvedení, ve kterém se účastník vždy dozví zajímavé informace o natáčení, smyslu některých scén, výkonu herců či významu samotného filmu, je promítání velice originálním zážitkem. Respondent si s plánováním této aktivity dává mnoho práce a mnohdy se mu podaří sehnat i samotného režiséra filmu nebo některého z herců. Na promítání se dostavilo asi 30 lidí a jednalo se, až na jednoho člověka, o samé seniory. Zahájení večera se nejprve ujal respondent, který poděkoval přítomným za jejich účast a zval všechny na příští zajímavé

promítání. Představení filmu se pak chopil významný český filmový historik. Zaujalo mě, že účastníky tohoto filmového klubu byli téměř výhradně senioři a jak jsem si všimla, jednalo se často o členy některého ze spolků v obci. Informátor mi sdělil, že se jedná o pravidelnou členskou základnu a i já jsem zaznamenala, že moje přítomnost většinu zúčastněných mírně překvapila. Od respondenta jsem se na konci dozvěděla, že by rád do svých aktivit přilákal více lidí, především také mladší generace, ale zatím se mu toto úsilí příliš nedaří.

6.1.2 Kontext zkoumané obce

Obec, ve které výzkum probíhal je okrajovou městskou částí hlavního města Prahy, která má v současné době zhruba 11 000 obyvatel. Do druhé poloviny 20. století byla obec pouze vesnicí, až poté byla připojena jako součást hlavního města. Průměrný věk zdejších občanů je 37 let. V roce 2013 si městská část nechala vypracovat demografickou studii s cílem zjistit, jak se bude vyvíjet počet a struktura obyvatel do roku 2022. Ze závěrů této studie vyplynulo, že by mělo dojít k nárůstu celkového počtu obyvatel zhruba o 1200 lidí. Zatímco v současné době je velmi silnou skupinou věková kategorie ekonomicky aktivních lidí ve věku 35 – 44 let a dětí ve věku 5 – 9 let, do budoucna se předpokládá pokles těchto skupin a naopak nárůst počtu obyvatel ve všech ostatních věkových kategoriích. Zejména pak skupiny 45 – 49 let a seniorů ve věkovém rozpětí 75 – 79 let. Za uplynulé desetiletí se počet seniorů zhruba zdvojnásobil a bude narůstat i do budoucna. Do roku 2022 tak studie předpokládá nárůst počtu osob starších 60 let až o 30%. V současné době jsou počty občanů starších 60 let v obci zhruba následující: v kategorii 60 – 64 let 700 obyvatel, v kategorii 65 – 69 let 600 obyvatel, v kategorii 70 – 74 let 500 obyvatel, v kategorii 75 – 79 let 200 obyvatel a v kategorii nad 80 let téměř 300 obyvatel. (Zpravodaj 4/2017, Prognóza 2013)

Již v minulosti se obec mohla pyšnit bohatým kulturním a spolkovým životem, bylo zde ochotnické divadlo, různá hudební sdružení, tělovýchovná jednota Sokol a mnoho dalších spolků a sdružení. V obci vždy fungovala poměrně úzká spolupráce mezi neziskovými organizacemi a místními školami na veřejném dění. Děti ze základních i mateřských škol se podílejí na aktivitách místních spolků, připravují si různá vystoupení i výstavy a hojně se účastní i výročí, oslav a akcí pořádaných přímo obcí. Místní základní

škola podporuje děti v pomoci druhým i ochraně životního prostředí. Každoročně se například zapojuje do projektu *Škola pro UNICEF*, pořádá sběr papíru a textilu a účastní se různých ekologických akcí v městské části. Obecní mateřská škola má rovněž mnoho podobných aktivit a mimo jiné se snaží také sblížit děti předškolního věku s místními seniory. Právě jedné z těchto akcí jsem se zúčastnila v rámci pozorování. Ve škole probíhá také multikulturní výchova a velký důraz je kladen na pozitivní a kamarádský vztah mezi dětmi, bez rozlišování národností, sociálního původu a věku. (Kronika, 2015)

Městská část disponuje rovněž vlastním muzeem připomínajícím historii obce a propagujícím život a díla místních občanů. Jedna z výstav muzea se například týkala zajímavých aktivit zdejších seniorů a jejich spolkové činnosti. V rámci úřadu městské části funguje Komise volnočasových aktivit, která má za úkol projednávat činnost spolků a sdružení, podporovat jejich vzájemnou spolupráci, spoluvytvářet nabídku kulturních akcí pořádaných městskou částí a podporovat mezigenerační spolupráci v rámci volnočasových aktivit. Jeden z respondentů, který se zúčastnil mého výzkumu, je také členem této komise. Obec dále vydává každý měsíc zpravodaj, ve kterém informuje občany o veškerém dění v městské části. (Kronika, 2015)

Spolkový život v obci je poměrně bohatý. Nachází se zde 33 spolků, klubů, svazů a dalších neziskových organizací. Nejvíce zdejších organizací (11) se zaměřuje na aktivity s dětmi. Fungují zde tři taneční kroužky, skautské středisko, nízkoprahový klub, dům dětí a mládeže a pět dalších spolků pořádajících pro děti rozličné akce. Na druhé místo se řadí spolky sportovního zaměření (9) kam patří fotbalový klub, šachový klub, oddíl odbíjené, školní sportovní klub, kroužek deskových her, bojové umění, kynologická organizace a dva spolky zajišťující množství sportovních aktivit v čele s TJ Sokol. Stejný počet organizací (9) se pak zaměřuje na ochranu a péči o životní prostředí. Čtyři spolky mají za cíl pořádat akce a osvětové aktivity s úmyslem chránit naše životní prostředí a dále zde působí svazy dobrovolných hasičů, rybářů, chovatelů, včelařů a zahrádkářů. Pro oblast zajišťování sociálních a zdravotních služeb je k dispozici centrum sociálních služeb a Český červený kříž. Nakonec se zaměřením přímo na seniory se v obci nachází dva spolky, a to spolek aktivních seniorů a Svaz postižených civilizačními chorobami.

Každoročně vyhláší městská část dotační programy za účelem podpory neziskových organizací v obci. Pro rok 2017 bylo na tyto účely z rozpočtu vyčleněno

500 000 Kč a vyhlášeny byly tři programy týkající se nesportovních volnočasových aktivit, sportovních volnočasových aktivit a sociálních a zdravotních služeb a prarodinných aktivit. V předchozím roce bylo tímto způsobem podpořeno celkem 24 projektů. (Zpravodaj, 2/2017)

Jak bylo řečeno již dříve, respondenti, kteří se zúčastnili mého výzkumu, vykonávali svou dobrovolnickou činnost v rámci pěti různých organizací. Proto se na tomto místě zaměřím na krátký popis každé z nich:

Český rybářský svaz – Mezi hlavní cíle rybářského svazu patří chov, ochrana a lov ryb, chránění přírody, čistoty vod, životního prostředí a propagace rybářství. Nedílnou součástí je také výchova dětí a mládeže v oboru rybářství a péči o ochranu přírody a životního prostředí. Organizace má v současné době 312 dospělých členů a 45 dětí. V oblasti rybářství se svaz zapojuje do různých soutěží a spolupracuje i se zahraničními organizacemi. Přímo v obci je rybářská soutěž pořádána dvakrát ročně a jsou do ní zapojeni především členové z řad dětí. Menší skupina těchto závodníků se po několikaletém tréninku dostala do republikové reprezentace v rybolovné technice a začala sbírat množství zlatých, stříbrných i bronzových medailí na mistrovstvích republiky, Evropy i na mistrovství světa. Každý týden se koná pro děti také rybářský kroužek. Na břehu obecního rybníka má svaz vybudovanou vlastní klubovnu, kde se pravidelně schází členové výboru, aby prodiskutovali nadcházející aktivity a program spolku. Klubovna zároveň slouží jako zázemí pro setkávání všech členů organizace. Mezi doprovodné akce rybářského svazu patří také například pořádání rybářského plesu, grilování či spolupráce s místními dobrovolnými hasiči.

Český zahrádkářský svaz – Svaz zahrádkářů je zájmové sdružení pro všechny milovníky přírody, rostlin, pěstování a zahrádkaření všeho druhu. Vede své členy k smysluplnému využití volného času a velký důraz klade na sociální využívání zahrádek a výchovu mladé generace ve vztahu k přírodě. V rámci obce má organizace 106 členů. Ve výboru pracuje 11 členů a kontrolní komise má 3 členy. Významnou činností členů svazu je vzdělávání veřejnosti v oblasti péče o rostliny, plodiny a zahrady. Spolek se také stará o zušlechťování veřejné zeleně v obci sázením a péčí o květiny, traviny, stromky či kultivací pomníků. Pravidelně připravuje tematické prodejní výstavy, například velikonoční, dušičkové či adventní, organizuje zájezdy na zajímavé akce jako je Zahrada Čech Litoměřice nebo

Země živitelka České Budějovice a pořádá různé diskusní besedy na témata spojená se zahrádkářstvím. Rovněž probíhá spolupráce s místním úřadem na některých veřejných událostech jako třeba vzpomínkové setkání u pomníku Tomáše G. Masaryka. Spolek má pro svou činnost zřízen vlastní areál, kde byla v roce 2015 zřízena také mošárna.

Spolek aktivních seniorů – Posláním organizace je poskytovat starým lidem možnost aktivního trávení volného času. Cílem je, aby senioři nezůstávali samotní ve svých domovech, ale aby se podívali na různá zajímavá místa, odnesli si mnohé zážitky a dostali se do společnosti svých vrstevníků i mladší generace. Tímto způsobem spolek přispívá ke zlepšování kvality života ve stáří, brání sociální izolaci a prohlubuje sociální kontakty seniorů. Spolek je veden šestičlenným výborem, který obstarává veškerou činnost organizace. Jedná se výhradně o zástupce v seniorském věku. Spolek má celkem 144 členů a příznivců. Mezi hlavní aktivity patří pořádání výletů po celé České republice, návštěva divadel, výstav, přednášek a organizace akcí pro seniory přímo v obci. Mezi aktivity loňského roku patřila například návštěva velikonočních trhů na zámku Sychrov, divadelního představení *Adéla ještě nevečeřela*, muzea s výstavou o Karlu IV., výlet do Krkonoš, Světlé pod Ještědem, Husince, Vimperka nebo na zámek Veltrusy a také uspořádání každoročního Dne seniorů či Mikulášské zábavy pro seniory. Každý měsíc organizace pořádá zhruba jednu či dvě aktivity. Jednou ze zajímavých činností je také spolupráce seniorů s mateřskou školou v obci. Zájemci si chodí s dětmi do školky hrát, předčítat jim pohádky, společně tvoří různá výtvarná díla a jezdí na výlety. Tato setkávání jsou velmi příznivá pro podporu vzájemné spolupráce lidí všech věkových kategorií a pro budování úcty, respektu a důvěry mezi generacemi.

Svaz postižených civilizačními chorobami – Jedná se o jeden z největších spolků v obci. Jeho základním posláním je zlepšovat fyzický i psychický stav zdravotně postižených či znevýhodněných spoluobčanů a tím přispívat i ke zkvalitňování jejich běžného života. Svaz má v letošním roce 294 členů. Výbor se schází pravidelně každý týden. Mezi jeho aktivity patří pořádání pravidelných speciálních cvičení s ohledem na různá zdravotní omezení, např. jóga pro kardiaky, plavání spojené s cvičením, nordic walking či tréninky paměti. Vše pod dohledem kvalifikovaných cvičitelů. Každoročně plánuje spolek také velké množství kulturních a poznávacích akcí jako je návštěva divadel, besedy s cestovateli, přednášky, vycházky, výlety po české krajině a ozdravné pobyty v lázních. Velkou část členské základny tvoří především místní senioři, kterým se zde dostává

opravdu volného množství příležitostí k trávení volného času a zlepšování jejich zdravotního stavu.

Tělovýchovná jednota Sokol – Hlavní náplní činnosti spolku je umožnit co nejširšímu počtu dětí, dorostu a dospělých možnost si rekreačně zacvičit a zahrát, zvýšit tak jejich pohybovou aktivitu, umožnit jim, aby se odreagovali od stresů všedních dní a mobilizovali svoje síly pro udržení tělesné i duševní svěžesti. Jednota má v obci 211 členů, pro které organizuje sportovní vyžití v rámci tří aktivních oddílů, Sport pro všechny, Oddíl tenisu a Rekreační sporty. První oddíl zajišťuje cvičení pro ženy a mládež, což je nejširší základna cvičících v obci, a také hraní volejbalu. Oddíl tenisu funguje především na rekreační úrovni a disponuje 54 členy. Skupina rekreačních sportů se věnuje zejména kopané, turistice, cykloturistice a lyžování. V tomto oddílu se hraje také veteránská liga fotbalistů starších 35 let. Pro všechny občany městské části má Sokol k dispozici multifunkční sportovní hřiště.

6.1.3 Příběhy dobrovolníků

Alena, 75 let, dobrovolnicí 7 let (délka rozhovoru 45 minut)

Paní Alena působí jako předsedkyně Spolku aktivních seniorů. Jejím úkolem je zastupovat spolek navenek a koordinovat a organizovat jeho fungování. Součástí její práce je pomoc při plánování jednotlivých aktivit, psaní příspěvků a pozvánek do obecního zpravodaje, svolávání schůze výboru, která se koná pravidelně každý měsíc a komunikace s místním úřadem. Mezi novější činnosti, které se paní Alena věnuje, patří spolupráce s místní mateřskou školou. S ředitelkou školy navázala přátelský vztah a společně plánují, jakým aktivitám by se senioři spolu s dětmi mohli věnovat. Většinou se jedná o předčítání pohádek, společné hry, tvoření a výlety. Paní Alena je z této spolupráce velmi nadšená a interakce s dětmi ji nesmírně baví, považuje ji spíše za odměnu. „*No ty nás milujou, ty nás milujou. My když tam přijdeme, tak oni mají ty čumáčky obtisknutý na sklo, protože prostě paní učitelky jsou sice strašně hodné, milé, všechno, ale holt jsou okoukané.*“ (Alena) Díky těmto dětem má pocit, že její činnost někdo skutečně ocení. „*...oni to umějí docenit, když tam prostě přijdeme přečíst nějakou tu pohádku, tak jim nechám vybrat, co by teda jako chtěly přečíst, no a taky se stalo, že jsem tak četla, až holčička usnula.*“ (Alena)

Dobrovolnické činnosti se Alena věnuje již 7 let. Prvotním impulsem byl kontakt ze strany zakladatelky spolku, která chtěla pro svou činnost získat nové pomocníky. Nabídla tedy paní Aleně, jestli by se nechtěla připojit do výboru a ta s nabídkou souhlasila. Po smrti paní zakladatelky, která byla pro všechny velkou ztrátou, se paní Alena ujala předsednictví a tato funkce jí s krátkými změnami zůstala dodnes. Sama však přiznává, že by již štafetu ráda předala dál, někomu mladšímu s větším elánem, aby se činnost spolku trochu oživila. „...nerada bych to předsednictví měla na krku jako do skonání, chtělo by to opravdu někoho mladšího a trochu ráznějšího.“ (Alena) Rodina paní Alenu v činnosti velmi podporuje, domnívá se, že jí tato aktivita prospívá. Manžel se buď sám některých akcí spolku účastní, nebo si rád ukradne chvíli pro sebe, když je paní Alena na některém z výletů.

Dle paní Aleny se dobrovolníkem může stát člověk, který má především rád lidi a chce druhým nějakým způsobem pomoci nebo jen udělat někomu radost. Hlavní přínosy dobrovolnické činnosti spatřuje paní Alena v prospěšnosti a smysluplnosti své práce. „...takovej ten pocit, že snad dělám něco, co někomu prospěje.“ (Alena) Je ráda, že pomáhá ve své obci, protože zde mnoho lidí zná a ráda se s nimi setkává, cítí se být součástí tohoto společenství. „...jenom tady v obci, to je mi nějak jako bližší, protože já se s těma lidma setkávám na ulici a je mi to hrozně milý a jiným zřejmě taky, hlásej se ke mně.“ (Alena) Na druhou stranu vnímá i některé negativní stránky své činnosti. Vzhledem k tomu, že překonala rakovinu, je potřeba, aby se hodně šetřila a byla v co největším klidu a pohodě. Předsednictví a organizace poměrně rozsáhlého spolku s sebou však nese i mnohé starosti. „...třeba když jedeme na ten zájezd, tak aby to dobře dopadlo, aby se někdo neztratil, aby se někdo nezranil, aby se jim to líbilo, nedej bože aby prostě...“ (Alena) Zkrátka pro ni tato funkce někdy představuje i trochu stres. Přesto se dá říci, že paní Alenu dobrovolnická činnost velmi baví, ráda se podívá na nová místa, přinese si nové zážitky a především ji těší být mezi lidmi a potkávat své známé.

Karel, 70 let, dobrovolníkem 25 let (délka rozhovoru 69 minut)

Pan Karel je velice aktivním dobrovolníkem již více než 25 let. Sám však říká, že dobrovolnictví musí mít člověk tak nějak v sobě, a že se mu svým způsobem věnuje celý život. Od mládí nacházel zálibu v literatuře a často se věnoval psaní. V době, kdy jeho partnerkou byla známá jazzová zpěvačka, psal dokonce hudební texty. V roce 1989 se

přestěhoval do zdejší obce a od roku 1990 se stal členem místního svazu zahrádkářů, kde asi 10 let zastával funkci předsedy. V té době se začal zajímat o politiku v obci a postupně se vypracoval až na místo starosty. V této funkci působil rok a byla to pro něj poměrně náročná životní zkušenost, kdy po skončení tohoto období potřeboval na nějaký čas úplně vystoupit z veřejného života. „...*to starostování, to byl takovej zlom, že už jsem si řekl, že už nikdy do toho nevkročím, protože to je prostě džungle, a tak jsem se z toho všelijak jako vyvlíkal...*“ (Karel) Po nějaké době však pana Karla oslovil nový starosta a přesvědčil ho, aby se stal předsedou Komise volnočasových aktivit v obci. Od té doby se tedy věnuje koordinaci spolkových aktivit a plánování možností trávení volného času. V rámci této činnosti začal pan Karel organizovat pro místní občany filmový klub³, akademii volného času a cyklistickou skupinu. Akademie volného času představuje cyklus 8 přednášek a dvou tematických okruhů, ze kterých si účastník může vybrat. Přednášky, besedy a diskuze pak probíhají pod vedením zkušených lektorů a odborníků na danou oblast. V předchozích letech se zájemci mohli dozvědět mnoho zajímavostí například o alternativní medicíně, světových náboženstvích, osudových setkáních v průběhu historie či o dějinách hudby. V současné době je pan Karel opět aktivním členem spolku zahrádkářů, každý měsíc píše kalendárium, neboli přehled zajímavostí daného měsíce, a pravidelně přispívá do obecního zpravodaje. Je také členem rady obecního muzea.

Posledních pár let však zvažuje, že by rád od některých aktivit již upustil, aby se mohl věnovat svým vlastním zájmům, zejména psaní, hudbě nebo zahradě. „...*a já jsem stále tak jaksi se těšil a doufal jsem, že z toho budu moct pak už vystoupit, když se to rozběhne, a že se toho chopí někdo mladší nebo takovej iniciativnější, ktorej to prostě bude dělat třeba jinak, jaksi modernějc, současnějc, no ale to se nestalo...*“ „...*sedmdesátka je už takovej věk, kdy bych říkal, že už bych mohl dělat něco ze sebe, takovýho jako si pro sebe, ale to se mi nějak nevede, protože mě to sužuje a moří a nechci od toho vystoupit úplně...*“ (Karel) Přesto se dobrovolnické činnosti věnuje opravdu rád, především díky kontaktu s lidmi, který je mu velmi milý.

Velký význam pro něj má i to, že je aktivní a prospěšný právě v obci, kde žije, a ke které si vybudoval určitý vztah. V místě, kde působí, potřebuje podle svých slov tzv. zapustit kořeny. Rodina pana Karla v dobrovolnické činnosti podporuje, především

³ Více o filmovém klubu viz. kap. Průběh výzkumu

manželka, která je sama v obci dobrovolnicí a má pro tuto činnost velkou míru pochopení. Rovněž mnozí přátelé pana Karla, kteří jsou i ochotní v případě potřeby s mnohým pomoci. Pokud jde o problémy, se kterými se při dobrovolnické činnosti setkává, asi největší starostí je malá účast zájemců o jednotlivé aktivity. Snahou pana Karla je především oslovit širokou veřejnost, tedy i mladé a dospívající lidi. Zatím se však tuto cílovou skupinu příliš zaujmout nedaří. S malou účastí pak souvisí i problém s financováním činnosti, kterou v některých případech pomáhá dotovat manželka pana Karla, případně místní úřad. Nicméně, jak pan Karel říká, dělá to hlavně pro lidi, kteří zájem mají, a to je pro jeho práci největší motivace.

Ivana, 72 let, dobrovolnicí 45 let (délka rozhovoru 56 minut)

Paní Ivana se stala členkou Českého zahrádkářského svazu v obci již v 70. letech 20. století a působila zde jako předsedkyně kontrolní komise. Posledních 11 let je předsedkyní celého spolku. Kromě toho také působí jako členka v Komisi územního rozvoje, Komisi zdravé městské části a Komisi volnočasových aktivit při úřadu městské části. V rámci spolku zahrádkářů paní Ivana především vede jeho činnost, stará se o řádné hospodaření s majetkem a má na starosti shánění financí, psaní projektů a získávání grantových příspěvků od obce. Tato činnost je pro fungování spolku velmi důležitá, protože organizace má svůj vlastní areál a zázemí, o které musí pečovat a jedná se o poměrně nákladnou záležitost. Každý měsíc také na webových stránkách spolku zveřejňuje informace a návody na péči o zahrádky a sezónní rostliny či plodiny.

Mezi pravidelné aktivity zahrádkářů, kterých se paní Ivana účastní, patří udržování veřejné zeleně, pořádání přednášek na různá témata týkající se pěstování a péče o rostliny, organizace sezónních výstav a účast na některých akcích pořádaných obcí s cílem předat dětem i veřejnosti poznatky o přírodě a péči o ni. V poslední době začal spolek spolupracovat se základními školami, kde děti vždy na nějaké téma nakreslí obrázky nebo vytvoří nějaká dílka a ta jsou pak vystavena jako součást zahrádkářských vernisáží.

Čtrnáctičlenný výbor spolku se skládá převážně ze seniorů starších 70 let a paní Ivana ve svých 72 letech patří spíše k těm mladším. „*No a takže my si bereme malý úkoly, pro někoho malý úkoly, ale pro nás takový, aby jsme je zvládli, protože když jednou řekneme, že se o něco budeme starat, tak se o to budeme starat...*“ (Ivana) Kromě dobrovolnické činnosti se paní Ivana ještě stále věnuje své profesi, což je posuzování

projektů z hlediska požární ochrany budov. Je tedy časově velmi vytížená. Avšak vzhledem k tomu, že nemá žádná vnoučata, ji netrápí pocit, že by zanedbávala povinnosti jinde.

Impulzem k tomu, aby se začala věnovat dobrovolnictví, byly její dlouhodobé vážné zdravotní potíže, které jí způsobily výrazné problémy s chůzí, a poměrně brzy skončila v plném invalidním důchodu. V té době zákon neumožňoval, aby pracovala z domova, a tak se najednou ocitla bez práce a bez náplně svého času. Rozhodla se proto vstoupit do místního kruhu zahrádkářů a zůstala zde dodnes. Podílet se na zvelebování prostředí obce, ve které žije, má pro ni velký význam, jelikož se zde narodila a cítí se tu být doma. „...*já prostě razím zásadu, že na tomhleto místním hřišti se mají všichni snažit, aby to bylo pro prospěch obce a ne pro prospěch jednotlivce, kterej chce vyniknout...*“ (Ivana) Manžel paní Ivany její práci velmi uznává a nechal se dokonce slyšet, že za její podpory se spolek dostal na daleko vyšší úroveň. Ocenění se paní Ivaně dostává i od ostatních členů spolku, což je, spolu s potřebou mít vhodnou náplň volného času, tím, co paní Ivanu motivuje a pohání k další činnosti.

Dle jejího názoru by dobrovolník měl mít především chuť a čas se práci věnovat, být komunikativní, umět v rozporech udělat krok nazpátek a neprosazovat pouze sebe. Pak je samozřejmě nezbytné obklopit se lidmi, kteří jsou ochotní s ním cíle sdílet a pomoci mu. Jako hlavní přínos dobrovolnictví vnímá paní Ivana skutečnost, že se cítí po fyzické stránce lépe a poznala velké množství lidí, z nichž se mnozí stali jejími přáteli, získala známé, na které se může v případě potřeby obrátit a také důvěru ve druhé lidi. Na druhou stranu mohou být někteří lidé, zvláště pak úředníci, pro dobrovolnickou práci i překážkou, když dávají najevo svou neochotu a nepřístupnost. I s takovými si však paní Ivana dokáže poradit. „*No já si ji (práci) nenechám zkomplikovat.*“ (Ivana) Dalším problémem je nedostatek členů z řad mladší generace. Spolek je složen převážně jen z místních seniorů, a tudíž nemá komu své zkušenosti dále předávat. Pozitivním přínosem je však navázání spolupráce s dětmi, které se od seniorů mohou mnohé naučit.

Tomáš, 70 let, dobrovolníkem 45 let (délka rozhovoru 23 minut)

Pan Tomáš je od roku 1972 členem českého svazu rybářů. Podílel se na vybudování klubovny a zázemí spolku na břehu obecního rybníka, kde probíhá většina aktivit organizace. V současné době je pan Tomáš správcem prostor klubovny a stará se o jejich

údržbu, pořádek a rovněž o návštěvníky, což mimo jiné obnáší tak trochu práci kuchaře. V klubovně se totiž schází výbor každý týden a rovněž při příležitosti významných narozenin některého z členů je zvykem připravit pro všechny pohoštění. Od roku 2000 funguje také jako pokladník spolku a má na starosti veškeré příjmy i výdaje organizace.

Místo působení je pro pana Tomáše důležité, protože se v obci narodil, považuje ji za svůj domov a přestože v minulosti bydlel i jinde, do obce se vždy rád vracel. K členství ve spolku pana Tomáše přivedl jeho mladší bratr, který měl mezi místními rybáři přátele. Samotnému rybolovu se pan Tomáš věnuje obvykle alespoň jednou týdně, avšak má i jiné zájmy, mezi které patří zejména péče o zahradu. Práce ve svazu rybářů zabírá panu Tomášovi mnoho času, z čehož někdy není právě nadšená jeho manželka. Přesto však i ona s mnoha věcmi spolku pomůže. Motivací k činnosti je pro pana Tomáše uznání od kolegů. „...no protože mě tady chválejí, oni si mě považují, protože se mnou se vždycky dobře najedí...já myslím, že jsou se mnou spokojení.“ (Tomáš) Proto, aby člověk mohl u dobrovolnictví vydržet, je podle Tomáše důležité především vycházet s lidmi. Pokud mají navzájem dobré vztahy, nejsou mezi nimi konflikty, pak je práce radostí a zábavou. V tomto ohledu pan Tomáš vzpomíná na začátky spolku rybářů, kdy se mezi členy objevovalo mnoho hádek a rozporů, které měly za následek odchod některých členů.

Určitý vzor měl pan Tomáš i ve svých rodičích, kteří byli ve své době velmi občansky aktivní, a maminka pana Tomáše byla členkou Červeného kříže. Švagr pana Tomáše zase pořádal v obci mnohá divadelní představení a pan Tomáš se nějakou dobu v tomto prostředí rovněž pohyboval. Jistou dobu byl také členem spolku zahrádkářů. Co pana Tomáše mrzí je, že v posledních letech spolková činnost v obci dle jeho názoru velmi opadla. Vzpomíná si, že dříve byly jednotlivé organizace mnohem aktivnější. Bylo například zvykem, že každou zimu některý ze spolků týden co týden pořádal ples. „...ty, který třeba pořádáme zábavy, už jsme jenom my, už jenom rybáři, protože nikdo jinej už se tady do takových akcí nepouští...no a teď je toho míň, daleko míň.“ (Tomáš)

Přínosem dobrovolnické činnosti je pro pana Tomáše možnost trávit čas způsobem, který je smysluplný a který ho baví. Výhodou je také, že o aktivity spolku má zájem i mnoho mladých lidí, což podporuje budování vztahů mezi generacemi. „...ty co sem choděj, ty mladý kluci, tak s těma bych se normálně nepotkal, že jo, protože s těma vrstevníkama, co jsou tady, tak ty znám...“ (Tomáš) Negativem naopak může být

zkušenost s nepříjemnými lidmi, ale tu pan Tomáš bere převážně s humorem. Ne vždy jednoduchá je pak spolupráce s místním úřadem, který často mění podmínky rozdělování grantů a spolku tak přiděluje určité nesnáze. Svaz rybářů v rámci obce spolupracuje zejména se spolkem dobrovolných hasičů, ke kterým má nejbližší a navzájem si vypomáhají. „...a protože zároveň jsou našimi členy i hasiči tady, tak kdykoliv je potřeba, třeba někde spadne strom, tak oni se spuntkují a nejdou pomáhat jenom hasiči, ale jdou tam i rybáři...“ (Tomáš)

Lenka, 72 let, dobrovolnicí 12 let (Délka rozhovoru 41 minut)

Paní Lenka působí jako předsedkyně Svazu postižených civilizačními chorobami již 12 let. Mimo to je ještě členkou Komise sociální politiky a zdravotnictví. Mezi její konkrétní činnosti patří organizace pobytových zájezdů od naplánování, přes zajištění financí až po samotnou realizaci. Dále trénování paměti seniorů, pořádání a podepisování smluv, například kvůli prostorám pro zdravotní cvičení, plánování vycházek, besed, návštěv divadel a jiných výletů. Kromě toho se také dvakrát týdně koná speciální cvičení jógy pro kardiaky. Činnost spolku je velmi rozsáhlá a není výjimkou, že se aktivit kromě členů z obce, účastní i zájemci z okolních městských částí. Přestože je spolek otevřen všem lidem s nějakou civilizační chorobou, převážná většina členů je opět z řad seniorů.

K plánování výletů a pobytů využívá paní Lenka jako jedna z mála senierek internet. Vzhledem k náročnosti požadavků například na ozdravné pobyty a nutnost zachovat co nejnižší cenu zájezdu, je tato dovednost v dnešní době nezbytností. „Je to náročný, dneska už neexistuje, aby lidi bydleli po dvou nebo po třech, měli koupelnu na chodbě, každé musí mít sociální zařízení u pokoje jo, a to zase neseženete pod pět stovek.“ (Lenka) K dobrovolnictví se paní Lenka dostala právě kvůli své nemoci. Když se u ní objevilo rozsáhlé astma, dostala plný invalidní důchod a zůstala doma. „...tak jsem se vrhla na tohleto (dobrovolnictví), protože jinak bych doma umřela.“ (Lenka) Možnost vymanit se ze stereotypu a zároveň udělat něco dobrého pro druhé je pro paní Lenku velmi motivující. Důležité je pro ni i to, že se práci věnuje v rámci obce, kde se dobře zná s lidmi a pohybuje se ve známém prostředí.

Manžel paní Lenky je rovněž členem Svazu postižených civilizačními chorobami a zvláště dříve, dokud mu to zdraví dovoľovalo, se pravidelně účastnil ozdravných pobytů. Pro práci své ženy má tudíž pochopení a podporuje ji. Některých aktivit spolku se dříve

účastnila i vnoučata paní Lenky, kterých má celkem pět. Pouze její dcera si někdy dělá trochu starosti a domnívá se, že by se paní Lenka měla věnovat více manželovi či zahrádce. Práce dobrovolnice přináší paní Lence zejména radost. Těší ji, když jsou lidé spokojení, že pro ně někdo něco dělá a že se jim někdo věnuje. „...*mě osobně to uspokojuje, že můžu těm lidem dát nějakou radost.*“ (Lenka) K dobrovolnictví je podle ní potřeba mít velkou míru empatie, bez které by nebylo možné tuto činnost dělat a také známosti, bez kterých by to rovněž nešlo.

Velkým vzorem byla pro paní Lenku její maminka, která byla vždy nesmírně obětavá a pomáhala druhým, jak se jen dalo, přestože sama neměla úplně jednoduchý život. Potřebovala být nějakým způsobem užitečná. A právě pocit potřebnosti a naplnění je i pro paní Lenku největším přínosem dobrovolnictví. Díky této práci získala mnoho nových známých a přátel, a přestože se vždy najde někdo, kdo není s něčím spokojen, paní Lenka chuť k aktivitě neztrácí.

Dana, 80 let, dobrovolnicí 17 let (Délka rozhovoru 48 minut)

Paní Dana je členkou výboru Spolku aktivních seniorů. Jejím úkolem je spravovat pokladnu spolku, kontrolovat finance a realizovat zájezdy. V rámci každého výletu má na starosti koordinaci a hladký průběh celé cesty. „...*já už mám seznam, už je čekám u autobusu, naložím je do autobusu a prostě je to jako když jsem jezdila s dětma na školní výlety, takže starám se o 50 důchodců, a je to někdy horší než s těma dětma.*“ (Dana) Činnost ji však velmi baví, nejen proto, že se v mnoha věcech podobá práci učitelky, kterou celý život byla, ale také proto, že se mezi seniory vytvořil skvělý kolektiv, ve kterém se cítí moc dobře. Ke každému výletu si také vždy připraví krátké povídky o místě, kam jedou a během cesty autobusem seznámí výletníky s historií, zajímavostmi a informacemi o dané památce či lokalitě. Spolek má v poslední době pro své zájezdy stále více zájemců, které musí v některých případech kvůli kapacitě i odmítat.

Pokud jde o členskou základnu organizace, pozoruje paní Dana spíše úbytek členů, jelikož mnoho z nich bylo již dříve ve velmi vysokém věku a tudíž někteří z nich zemřeli nebo mají příliš velké zdravotní problémy. Výbor spolku se schází každý měsíc a plánuje nejen nadcházející akce a výlety, ale také spolupráci s mateřskou školou a aktivity s dětmi. „...*tak jsme byli s dětičkama na zámku v Loučeni, paní učitelky byly rády, protože děti visely spíš na nás, paní učitelky znají, nás neznají, že jo, tak si každej vybral novou babičku*

a my jsme měly houf dětí kolem sebe a bylo to moc hezký.“ (Dana) Paní Dana dále píše hodnocení uskutečněných zájezdů do místního zpravodaje, což pomáhá zviditelnit aktivitu spolku a přiláká zároveň nové zájemce. Při plánování činnosti se spolek také pravidelně schází se zástupci dalších organizací zaměřených převážně na seniory, aby společně zkoordinovali své aktivity, jelikož většina těchto spolků má jedny a ty samé členy.

Před 26 lety paní Daně zemřel manžel, a protože se cítila osamělá, začala nejprve cestovat. Později pocítila potřebu najít si nějakou činnost, kde by se cítila užitečná, a která by nebyla pouze jednorázovou záležitostí, jako právě cestování. Oslovila proto zakladatelku Spolku aktivních seniorů s nabídkou, že by organizaci psala plakáty a pozvánky na pořádané akce a tímto způsobem se dostala ke své dobrovolnické činnosti. *„...ona pak říkala, a nechceš mně pomoci s účetnictvím? Tak jsme dělaly spolu vždycky financování toho zájezdu, vyúčtování, no a pak jsme dělaly spolu prakticky všechno.“* (Dana) Pro paní Danu je důležité, že dělá něco dobrého právě pro seniory v obci, že jim nějakým způsobem zpříjemňují život. Přestože se občas objeví člověk, který jejich práci nechápe nebo dokonce snižuje, valná většina lidí, především seniorů, dokáže jejich přínos ocenit.

Rodina vnímá dobrovolnickou činnost paní Dany jako koníček, kterému se věnuje a do aktivit jí nemluví. Některé kamarádky paní Daně spíše závidí, protože v jejich obci takové možnosti trávení volného času nemají. Motivací k činnosti je pro paní Danu zejména kladná odezva, kterou od ostatních seniorů v obci mají, a to, že se mezi nimi cítí dobře a má přátele. Správný dobrovolník by podle paní Dany měl být inteligentní, mít rád lidi a především umět s nimi jednat. Velkým vzorem byla pro paní Danu právě zakladatelka spolku a zároveň přítelkyně paní Dany, která v podstatě s aktivitami pro seniory v obci začala.

Paní Dana se pravidelně účastní i aktivit ostatních spolků se zaměřením na seniory. Přestože tyto spolky vzájemně spolupracují a jsou v kontaktu, existuje mezi nimi i určitá soutěživost. *„...ale jako zase na druhou stranu si každé hlídáme to svoje a je tam i trošku žárlivost...“* (Dana) Pro fungování těchto spolků jsou totiž nezbytné finanční příspěvky od místního úřadu, a tudíž jsou v rámci grantového řízení jednotlivé organizace prakticky konkurenty.

Klára, 67 let, dobrovolnicí 40 let (délka rozhovoru 64 minut)

Paní Klára se věnuje dobrovolnické činnosti jakožto členka výboru TJ Sokol působícím v obci. Mezi její aktivity patří zejména práce instruktorky cvičení pro ženy a ženského volejbalového oddílu. Se svou skupinou se účastní mnoha turnajů a pořádá turnaje také na území obce. Do městské části se paní Klára přistěhovala v roce 1970 a od roku 1977 se již v rámci Sokola věnovala nejprve jazz gymnastice a poté aerobiku. Dříve paní Klára jezdila také na různá soustředění či sportovní dovolenou. Nyní již postupně část své práce předává na mladší kolegyně, jelikož s přibývajícím věkem cítí jistý úbytek sil.

Cvičení se paní Klára věnovala prakticky celý život. Již jako dítě začala chodit do Sokola a věnovala se sportovní gymnastice. Když jí bylo zhruba 22 let, oslovila ji sousedka, která v rámci TJ Sokol cvičila děti a nabídla paní Kláře, aby jí s předcvičováním pomáhala. Paní Klára tedy absolvovala všeobecný cvičitelský kurz, a když se přestěhovala do obce, rozhodla se v činnosti pokračovat i zde. Nejprve se setkala spíše s odmítavým postojem zdejších členek Sokola, jelikož v té době bylo zvykem cvičit zejména na náradí a paní Klára předcvičovala pohybové aktivity s hudbou. „...*tak nejdřív jsme se dohodly, že jako 20 minut bude ta pohybovka a pak bude náradí. A pak se to zvrhlo, že byla hodinu ta pohybovka a pak kdo chtěl, zůstal na náradí.*“ (Klára) V současné době již ženám předcvičují tři instruktorky a každá se zaměřuje na jiný druh cvičení a protažení jiných partií. Problémem je dle paní Kláry v dnešní době spíše sehnat nové cvičitele, protože činnost je vykonávána bez nároku na odměnu, a to profesionální instruktory většinou neláká.

Ženský oddíl místního Sokola má stabilně zhruba 45 členek všech věkových kategorií, které na cvičení docházejí. Nejmladší členka skupiny má kolem 20 let a naopak nejstarší členkou je osmdesátiletá paní. Cvičení i volejbal bere paní Klára především jako zábavu, není pro ni důležité dosahovat sportovních výkonů. „...*vždycky říkáme, hlavně, že jsme celý, jestli jsi prohrála nebo vyhrála, je to úplně jedno.*“ (Klára) Působení v obci pro ni není až tak důležité, jelikož se v průběhu života mnohokrát stěhovala a pracovala v mnoha různých sportovních organizacích. Spíše se dá říci, že se vždy pohybovala v prostředí Sokola a lidí sportovně založených, takže větší význam pro ni má, aby si rozuměla s jednotlivými lidmi.

Rodina bere činnost paní Kláry v podstatě za samozřejmost. Svě dcery paní Klára vedla rovněž k lásce ke sportu a mnohdy se jejích aktivit i samy účastnily. Sportovně založené jsou nyní i vnoučata paní Kláry. U dobrovolnictví paní Klára zůstala zejména proto, že ji činnost bavila a představovala pro ni určitou možnost mít čas pro sebe a odpočinout si od rodinných povinností. Svou zásluhu na tom má i manžel paní Kláry, který ji vždy podporoval a s domácností pomáhal. Ke sportu přivedla paní Kláru její maminka, která byla rovněž sportovním nadšencem. Velký přínos dobrovolnické činnosti paní Klára vidí v zachování dobré fyzické i psychické kondice a množství přátel, které díky této práci získala. „*Jsem ráda, že to není už jenom na mně, protože léta jsem to táhla sama.*“ (Klára) V minulém roce paní Klára získala od TJ Sokol ocenění cvičitelka roku. Dobrovolnictví musí podle paní Kláry člověka především bavit. Je to něco, co se nedá dělat z donucení, ale naopak pouze s nadšením.

Eva, 74 let, dobrovolnicí 15 let (délka rozhovoru 68 minut)

Paní Eva působí jako členka výboru ve Spolku aktivních seniorů. S úsměvem však dodává, že za dobrovolnickou činnost tak trochu považuje i hlídání šestileté pravnučky, které je velmi časově náročné. Její náplní je zejména veškeré plánování zájezdů a výletů. Začátek její práce spočívá ve sledování cestovatelských pořadů, poslouchání rozhlasu, čtení novin a časopisů, kde paní Eva hledá inspiraci pro výlety, které by mohli se spolkem uskutečnit. Poté tráví mnoho času telefonováním a domlouváním veškerých náležitostí zájezdu, od objednání oběda v restauraci, přes rezervaci pohlídek, návštěvu muzeí a památek až po objednání autobusu. Snaží se vždy naplánovat cestu do posledního detailu, aby byla pro seniory pohodlná, příjemná a nenáročná. Zároveň dbá na to, aby byly výlety co nejoriginálnější a lidé tak měli možnost odnést si zajímavé zážitky.

Poprvé se k dobrovolnické činnosti dostala před 15 lety po smrti svého manžela. Ztráta osoby, která pro ni byla v životě nejbližší, představovala pro paní Evu natolik bolestnou zkušenost, že ji málem sama neustála. V té době se jí ujaly dámy z místního Spolku aktivních seniorů, zapojily ji do své činnosti, a jak sama paní Eva říká, vytáhly ji „hrobníkovi z lopaty“. Zpočátku měla na starosti zasílání přáníček k narozeninám jednotlivých členů a postupně začala spolupracovat na plánování zájezdů. Nějakou dobu byla také předsedkyní spolku, ale tuto funkci poté předala paní Aleně. Kromě plánování se paní Eva snaží také zajišťovat drobné finanční příspěvky a sponzorské dary od

soukromých podnikatelů, zejména působících v obci, jelikož samotný grant od obce by organizaci na veškerou činnost nestačil. Tuto činnost nemá příliš ráda, nicméně zatím byla u firem poměrně úspěšná. „*Ale nejde mi to přes pusu...*“ (Eva)

Zálibu v cestování a poznávání má v sobě paní Eva celý život. Zejména s manželem procestovala prakticky celou republiku a mnoho zahraničních zemí. Tento druh dobrovolnické činnosti ji proto nesmírně baví, protože je zároveň jejím velkým koníčkem. Vztah k obci pro ni není tak důležitý jako vztah k lidem, se kterými se činnosti věnuje. Narodila se v obci sousední a v mládí neměla zdejší městskou část ani moc ráda, jelikož jí jeden ze zdejších učitelů zmařil touhu jít na školu a stát se herečkou. Poté se však provdala, přestěhovala se do této obce a dnes se již cítí být její občankou. Přesto má pocit, že v obci nejsou senioři příliš uznáváni a že tito tzv. starousedlíci žijí od mladých lidí ve vedení obce velmi oddělení.

Rodina paní Evy je ráda, že se této činnosti věnuje a nabádá ji, aby se jí věnovala dál. Paní Eva však někdy zvažuje, zda by neměla raději skončit, protože je opravdu vytížená a zejména starost o pravnučku jí ubírá mnoho sil. Motivací pro ni je, když jsou lidé spokojeni a výlety se jim líbí. Na druhou stranu se vždy objeví i někteří nespokojení účastníci, což dokáže chuť paní Evě naopak sebrat. „*...a ta jedna se do mě pustila, že toho asi bylo hodně, jestli si myslím, že budu ještě takovýchle zájezdy někdy dělat, tak s náma nikdo jezdit nebude! A jezdí s náma dál.*“ (Eva) Pozitivním přínosem dobrovolnictví je přesto pro paní Evu zejména skutečnost, že se dostala mezi lidi a získala mnoho nových známých a přátel, díky kterým se necítila sama.

6.1.4 Odpovědi na výzkumné otázky

V této kapitole se pokusím shrnout poznatky získané v rámci kvalitativního výzkumu a jejich prostřednictvím odpovědět na výzkumné otázky, jež jsem si na samém začátku stanovila. Výzkumu se zúčastnilo celkem 8 respondentů ve věkovém rozmezí 67 – 80 let, kteří se věnují dobrovolnictví po dobu 7 – 45 let. Tito dobrovolníci působí v rámci 5 různých organizací. Pro tři z aktérů je městská část rodnou obcí, zbylých 5 respondentů zde žije a působí již delší čas, většinou od doby, kdy se sem přestěhovali s rodinou. Všichni aktéři mají děti. S partnerem stále žije celkem 6 respondentů, dvě informátorky jsou ovdovělé. Každý z respondentů se věnuje formálnímu druhu dobrovolnictví v rámci neziskové organizace působící v obci a všichni v těchto organizacích zastávají poměrně

významné funkce, podílí se na jejich chodu. Činností cílenou převážně na seniory se zabývá 6 aktérů, zbylí dva informátoři pracují pro širokou cílovou skupinu. Dobrovolnická činnost všech zúčastněných aktérů je převážně volnočasového charakteru.

1. Výzkumná otázka: Jaké jsou přínosy dobrovolnické činnosti z hlediska participujících seniorů?

V teoretické části práce jsem zmínila, že se dobrovolnictví seniorů vyznačuje určitými specifickými vlastnostmi. Rovněž přínosy, které senioři ze své dobrovolnické činnosti mají, se mírně odlišují od přínosů obecně, zvláště s ohledem na charakteristické problémy stáří. V rámci rozhovorů jsem se na přínosy dobrovolnictví ptala respondentů jednak přímo a jednak jsem si všímala toho, kdy se o nějakejch začali zmiňovat sami. Jako velice zásadní se ukázala socializační funkce dobrovolnictví. Každý z respondentů vnímal jako velkou výhodu, že se díky dobrovolnické činnosti dostane mezi lidi, má možnost získat mnoho nových přátel a známých, setkává se s vrstevníky, ale i s lidmi ostatních věkových kategorií a může si popovídat, postěžovat si a sdílet s ostatními zážitky. Při otázce na přínos dobrovolnictví tuto skutečnost přímo uvedlo 5 respondentů. Zbylí 3 tuto funkci zmínili ve svém povídání samostatně.

„...poznáte spoustu lidí, charakterů, povah, získáte i přátelství. Víte, na koho se můžete spolehnout a na koho ne.“ (Ivana)

„...prostě dneska, když jsem si říkala, že s tím skončím v osmdesáti, tak jsem zjistila, že s tím nemůžu skončit, protože by mně to strašně chybělo, protože já ty lidi mám ráda a oni maj rádi mě. A když se sejdeme třeba na tom plese seniorů a vytvoříme hlouček a povídáme si, tak je to prostě úžasný. Je to prostě v tom, že já mám ráda lidi a nemůžu bejt sama a nic nedělat.“ (Dana)

„...já, že jsem se potkala s více lidma a musím říct, že člověk si vybírá ty dobrý lidi...“ (Eva)

„...kdyby tohleto nebylo, tak co no, tak jezdím na zahradu, tam je daleko, souseda nevidím, tady aspoň přijdu mezi lidi.“ (Tomáš)

„Těší mě to a rád to dělám, protože lidi jsou takový jako milý a přátelský a já jsem rád s lidma.“ (Karel)

Dalším významným přínosem, který uvedlo 7 z 8 respondentů, je pocit, že dělají něco prospěšného a smysluplného. U starých lidí je velmi častým problémem, že si připadají nepotřební a na obtíž svému okolí, vzhledem k tomu, že již nejsou natolik produktivní a fyzicky zdatní, jako byli dříve. Mnohdy se pak u nich mohou objevit pocity nespokojenosti, deprese a uzavírání se do sebe. Právě dobrovolnictví jim pomáhá si uvědomit, že dělají něco opravdu užitečného a přináší jim pocit naplnění a smysluplnosti jejich práce.

„...je to milý a je to příjemný a člověk opravdu má pocit, že snad něco pro ty starý lidi děláme, a oni to taky klidně řeknou, kdybyste nás nevyvezli na ten zájezd nebo do toho divadla, tak my sami už jako na to, abychom si to zorganizovali sami a soukromě, tak na to už teda nemáme.“ (Alena)

„V první řadě si nepřipadám zbytečná, což jsem si ze začátku, když mě dali do toho důchodu, připadala, jo, čili takový nějaký naplnění.“ (Lenka)

S funkcí prospěšnosti dobrovolnictví svým způsobem souvisí i určitá potřeba uznání, která je často velmi důležitým motivačním prvkem v činnosti, kterou člověk dělá bez nároku na odměnu a pomáhá seniorům zvyšovat sebevědomí. Větší část aktérů v tomto případě vnímala, že se jim díky dobrovolnické aktivitě dostává od okolí uznání a ocenění, což bylo pro mnohé z nich důvodem, proč u činnosti setrvali.

„...no a tadyhle teda se pochlubim, loni jsem dostala od nich (TJ Sokol) ocenění cvičitelka roku.“ (Klára)

„...dneska jsem zrovna volala jedné paní, jestli s manželem pojedou na ten další zájezd do tý Bechyně, protože ona říkala, že asi budou od těch zájezdů muset upustit (kvůli horšímu zdravotnímu stavu manžela, pozn. autorky) a ona říkala, ale co bysme měli, vždyť to je tak úžasný zpestření toho života, my se na to strašně těšíme. No, tak asi to pro ty lidi něco znamená.“ (Dana)

Většina respondentů hovořila kladně o spolupráci s mladšími generacemi a o možnosti setkat se díky dobrovolnictví s lidmi, se kterými by se za běžných okolností jistě nepotkali. Velké potěšení jim přináší zejména práce s dětmi, které jsou velmi bezprostřední, umí dát najevo radost a umí přítomnost seniorů skutečně ocenit.

Významnou funkcí dobrovolnické činnosti se proto ukázalo být také budování mezigenerační soudržnosti.

„No tak my spolupracujeme teďka v poslední době se základní školou a to právě na tý podzimní výstavě, kdy oni (děti)... zpracujou nějaký výkresy nebo i nějaký výtvarný dílo a tak, no a to je součástí tý naší podzimní výstavy. Tak jsme se takhle dali dokupy a jsme rádi, protože je to vopravdu pěkný a my vždycky máme tu výstavu pátek, sobota, neděle a páteční dopoledne je vyhrazený mateřským školám a základní škole. Představte si, že sem jezdí i anglicko-česká školka ze sousední obce.“ (Ivana)

„No napadlo to paní ředitelku mateřský školky, že přišla na tu naši schůzi, dětičky nám tam zatančily, no a my jsme si řekli, že bysme se mohli, když nás budou chtít vidět, tak že bychom rádi přišli.“ (Alena)

„...ten Dům mládeže, to je obrovská věc teda, ten jejich program, kterej voni mají, tak klobouk dolů, to si myslím, že je přesně to, co teda obec může přivítat...Mají tam takový úžasný věci, takže já jsem celej šťastnej. Hrajou na bicí a na kytáry a na flétny, a to je přesně to, co bych si myslel, že ty mladý by mohlo přitáhnout.“ (Karel)

Pro většinu aktérů je dobrovolnictví v podstatě koníčkem. Důvodem jejich participace je, že činnost dělají nesmírně rádi a velice je baví. Tuto skutečnost uvedlo celkem 5 respondentů. Díky tomu, že se mohou věnovat činnosti, která je především těší, se cítí v životě šťastnější. Pozitivní vliv lze proto vyzorovat i z hlediska osobní spokojenosti jednotlivých aktérů.

„...mě osobně to uspokojuje, že můžu těm lidem dát nějakou radost. Pro mě je to v podstatě taky radost.“ (Lenka)

„...no, ale potom prostě, když se to takhle vystříbřilo hezky a zůstala tam ta pořádná parta, tak pak už to člověka baví a jede v tom dál.“ (Tomáš)

„...dneska jsem zrovna mluvila s tou porcelánkou a tam to bude taky pěkný. Já se moc těším a oni se na nás taky těšej...“ (Eva)

V případě dvou respondentek mělo dobrovolnictví opravdu velký význam z hlediska překonání izolovanosti. V obou případech se jednalo o dámy, které

k dobrovolnické činnosti přivedla ztráta manžela. Tato skutečnost byla v jejich životě velkým zlomem, protože si najednou připadaly velice osamělé a potřebovaly najít novou náplň svého volného času, aby nepodlehly úplné sociální izolaci. Obě tyto respondentky zdůraznily, že právě díky jejich zapojení do dobrovolnických činností a do kolektivu svých vrstevníků se jejich situace výrazně zlepšila a cítily se mnohem spokojenější. Tato skutečnost by odpovídala teorii Martina Bindera, který v rámci svého výzkumu zastává názor, že participace v dobrovolnictví je výraznějším přínosem pro lidi, kteří jsou z nějakého důvodu ve svém životě nespokojení či nešťastní. (2005)

„Bude to 15 let, co je manžel po smrti, takže pak mě vzaly (členky spolku) do holportu, protože mně bylo hrozně zle, vzaly mě hrobníkovi z lopaty. Já jsem zhubla, bylo mi zle, tak mě vzaly mezi sebe...“ (Eva)

„...manžel zemřel před 26 lety a mně bylo smutno, že jo, tak jsem začla jezdit k moři a pak jsem se tak trošku začla rozhlížet...no a já jsem si všimla, že na nástěnce visí vždycky upozornění na nějaký výlet, ale jako když vytrhnete papír ze sešitu a takhle tam prostě červenou tužkou, s chybama, někdo něco napsal. Já jsem říkala Petře (zakladatelka Spolku aktivních seniorů, pozn. autorky), hele nechceš, abych ti psala ty plakáty? No a takhle jsem se tam drápečkem chytla.“ (Dana)

V menším počtu bylo možné u respondentů zaznamenat ještě další vnímané přínosy, které rovněž odpovídají uváděným přínosům dobrovolnictví v teoretické části práce. Vždy u dvou různých aktérů se jednalo o přínos v podobě získávání nových vědomostí či dovedností, možnost vymanění se ze stereotypu každodenního života a péče o rodinu a také pozorované zlepšení zdravotní kondice.

„Ta Petra (zakladatelka Spolku aktivních seniorů, pozn. autorky) byla mým vzorem, ta to tady táhla, že jo, dlouhý léta v obci, no a tím, že jsem jí začla pomáhat...já jsem si ani nemyslela, že to umim...“ (Dana)

„Takže víte co, tam jako jde o to, že jestli chcete, jestli se chcete i ve stáru jako poučit, vnímat nové věci nebo vám vzdálený obory nebo jestli si prostě z toho něco chcete vzít. A když chcete, tak si vezmete, a když nechcete, no tak nevezmete. No je to tak.“ (Ivana)

„...už proto to člověk dělá, že má radost z toho, že prostě udělá dobře někomu a hlavně vypadne z toho stereotypu doma“ (Lenka)

„...prostě mě to bavilo no, hlavně jsem vypadla z baráku, když mi ten pán, co s nim bydlím, lezl na nervy, takže to nebyl problém...manžel ty děti obstaral a dal jim najíst, takže nějak tak to fungovalo od začátku.“ (Klára)

„...já vám povím, jsou i lidi, kteří sedí doma, nic nedělají a řeknou, no jo, vona sotva leze a může se strhat, ale že mě to pomáhá v tom, že prostě sem i fyzicky na tom dobře, nebo respektive v mezích možností, to nepochopí nikdo, že jo...Skutečně, já jsem po devíti operacích, prošla jsem i nejhroší chorobou, která je, i tu jsem zdolala, jo, ale je to určitě tím, že člověk musí chtít, musíte chtít. Já vim, že někdy prostě ta choroba toho dotyčného zdolá a von už není, ale ta mysl a todlecto všechno, to je strašně důležitý.“ (Ivana)

V rámci povídání seniorů bylo možné si povšimnout kromě zmíněných přínosů často také jisté nevýhody v podobě ubývání sil a energie s přibývajícím věkem, která se pro náročnou dobrovolnickou činnost stávala spíše překážkou. U pěti respondentů jsem zaznamenala přání v dobrovolnické činnosti ustoupit více do pozadí a předat svou funkci někomu mladšímu. Přesto se u těchto aktérů jednalo zejména o potřebu jistého zklidnění, nikoliv však o touhu dobrovolnickou činnost zcela opustit. Jednotlivé přínosy totiž nad tímto problémem převažovaly.

„...no ale trošinku nějak uvažuji o tom, že by nebylo špatný, kdyby se tý funkce jako místo mě jaksi ujal třeba někdo mladší... no prosimvás mně je 75 roků a překonala jsem rakovinu a mám se údajně šetřit a mít pohodu...“ (Alena)

„Je teda fakt, že když jsem pronesla vloni na schůzi, že mi zrovna není zdravotně nejlíp, že bych potřebovala nástupce, tak to bylo vzbouření, že nikdo jinej to, co dělám já, dělat nebude. No tak teď mě snad v Luhačovicích trochu postavěj na nohy.“ (Lenka)

„Já mám ty lidi ráda. Jednak, já jsem toho už chtěla nechat a pak jsem si uvědomila, že by mi to strašně chybělo, že bych neměla zase co dělat.“ (Dana)

„...čas od času mám už takový zaječí úmysly, ale zase je mi líto těch lidí, který choděj...“ (Karel)

Shrnutí

První výzkumná otázka měla za cíl zjistit, jaké přínosy vnímají senioři ve svých dobrovolnických aktivitách. V průběhu výzkumu se ukázalo, že zúčastnění aktéři, kteří se věnují dobrovolnictví pravidelně již po delší dobu, spatřují ve své činnosti mnoho výhod. Vnímané přínosy jsou v některých případech seniory považovány rovněž za motivační prvek k pokračování a setrvání u dané činnosti. Všechny uváděné přínosy se shodují s výhodami rozpoznanými v odborné literatuře. Zejména důraz na schopnost dobrovolnictví přispívat k sociální integraci jedinců a budovat sociální kapitál se ukazuje v případě respondentů za opodstatněný. Shodným znakem všech vyprávění je skutečnost, že skrze dobrovolnictví poznávají respondenti mnoho nových lidí, získávají přátele, cítí se dobře ve společnosti a mezi svými vrstevníky a jsou rádi, že se mohou pohybovat mezi lidmi. Možnost pomáhat druhým a přispívat nějakým způsobem ke zlepšování a zpestření života jiných lidí, dává seniorům pocit, že jsou stále platnými a užitečnými členy společnosti, kteří mají co nabídnout. Svým způsobem se jedná o náhradu pracovní role, kterou starý člověk odchodem do důchodu ztrácí. Dobrovolnictví pomáhá naplňovat také potřebu uznání, která s potřebou prospěšnosti úzce souvisí. Většině respondentů se dostává ocenění jejich práce a přínosu zejména od samotných příjemců jejich pomoci, ale také od organizací, ve kterých dobrovolně působí. Uznání působí kladně na sebehodnocení respondentů a přispívá ke zvyšování jejich sebevědomí. V případě, kdy se senior ocitá ve společnosti nejen svých vrstevníků, ale spolupracuje také s lidmi jiných věkových kategorií, přináší dobrovolnictví velkou výhodu také v kontaktu mezi generacemi. Tato interakce pomáhá budovat mezigenerační soudržnost a vzájemné porozumění, což vítají všichni respondenti, kteří s mladšími lidmi přichází do styku. Pro dvě třetiny aktérů je dobrovolnická činnost v podstatě koníčkem, který jim dělá radost. Díky tomu nevnímají dobrovolnictví pouze jako práci, ale také jako určitý druh zábavy a příjemného využití volného času. U dvou zmiňovaných respondentek, které po ovdovění trpěly pocity osamělosti a sociálního vyloučení, přispěla dobrovolnická aktivita k překonání izolovanosti a navrátila jim zpět chuť do života. Dalšími přínosy, které aktéři uvádí již v menší míře, jsou pak možnosti získání nových vědomostí, překonání stereotypu v běžném životě a pocit zlepšení zdravotní kondice.

2. Výzkumná otázka: Vzniká skrze dobrovolnictví u seniorů dobrovolníků pocit komunity? (tj. pocit přináležitosti ke skupině, která je vymezená určitými hranicemi, sdílí společné zájmy a hodnoty a odlišuje se od zbytku společnosti)

- S jakou skupinou se prostřednictvím dobrovolnické činnosti senioři ztotožňují?

V převážné většině se ukázalo, že se respondenti ztotožňují s dalšími seniory, kteří se také věnují dobrovolnictví a zejména se skupinou seniorů v rámci jejich organizace. V první řadě se tedy jednotliví aktéři zařadili do skupiny seniorů. Dále se ztotožnili s ostatními dobrovolníky a nakonec sami sebe přiřadili k dané organizaci. V tomto případě tedy stanovili hranici skupiny s formální strukturou danou prostředím organizace, ve které působí jako dobrovolníci.

V další rovině bylo možné rozeznat, že jednotliví respondenti odlišují spolkovou činnost v obci na dvě skupiny, a sice na 3 spolky, které se věnují převážně seniorům (tj. Spolek aktivních seniorů, Svaz postižených civilizačními chorobami a Český zahrádkářský svaz, jenž je známý v obci tím, že má téměř výhradně seniorskou členskou základnu) a všechny ostatní spolky.

Zajímavé bylo také rozlišování občanů Loučnice na tzv. starousedlíky a náplavu. Za starousedlíky jsou v obci považováni lidé, kteří se zde narodili nebo zde žijí tak dlouhou dobu, že jsou již považováni za místní. Jako náplava jsou naopak považováni všichni lidé nedávno přistěhovalí. S tímto rozlišením jsem se v obci setkala již mnohokrát a objevilo se i v rámci mých rozhovorů

„hmmm určitě...máme se svým způsobem rádi, nebo rádi se vidíme aspoň.“ „...všechno jsou to senioři a bohužel jako celá ta skupina strašně jako stárne.“ (Alena)

„No většina z nás jsou důchodci, protože ty máj dost času a ty můžou kdykoliv, no a ty ostatní, co choděj do práce, tak třeba dneska přijedou po šestý hodině, jo, to je druhá část spolku.“ (Tomáš)

„Tak od těch troubů...bláznů, (ostatních dobrovolníků, pozn. autorky) jako to je moc pěkný. Jo to jsem.“ „Tak to se tak shledáváme občas...ted'ko mám takovou velkou kamarádku právě v tý paní, kterážto je šéfová toho muzea, tý muzijní rady, protože to je

ještě větší teda zaujatec než jsem já a je to vopravdu ženská která, to je dobrovolník.“
(Karel)

„No, jsem vlastně součástí toho našeho spolku...my tam převážně máme členy, no tak taky jsou tam některý ze sídliště, ale starousedlíky. A to jsou lidi, kerý mě znaj, když jsem se sem přistěhovala a já je znala, a prostě je to takový, tak jak to bejvalo dřív na vesnicích, že se drželo pohromadě.“ (Lenka)

„No vidíte a jsem zase u toho, to je ten spolek angažovaných důchodců, to jsou voni, ty invalidé nebo jak se jim říká Svaz postižených civilizačními chorobami a my (zahrádkáři). Rozumíte, takže, já si myslím, že my jsme takový, takovej ten, jak bych to řekla, základ, kterej tady v tý obci pro ty starší lidi prostě něco dělá, že jo.“ (Ivana)

„...třeba se zahrádkářema nebo i s těma invalidama, s ostatníma organizacema ne, třeba s fotbalistama nebo tak ani náhodou,...těch organizací je tady strašně moc, ale tyhleto organizace pracujou s důchodcema, no takže my zase spolupracujeme spolu.“ (Dana)

- Jaké má tato skupina vlastnosti či hodnoty?

Skupina seniorů dobrovolníků je spojována především s tradičními hodnotami dobrovolnictví. Posláním skupiny je věnovat svůj čas ve prospěch smysluplné a užitečné věci, což v případě aktérů výzkumu znamená zejména poskytovat občanům Loučnice možnosti trávení volného času, společenského zapojení a získání nových informací a poznatků. Tato skupina se skládá z lidí, kteří ve svém volném čase, bez nároku na odměnu dělají něco dobrého pro druhé. Těmi druhými jsou v tomto případě senioři, lidé se zdravotními problémy, lidé se zájmem o přírodu, zahrádkaření, rybaření a lidé sportovně založení. Především pak občané Loučnice. Hlavní cílovou skupinou tzv. seniorských spolků jsou zejména samotní senioři, kdežto u ostatních spolků je záběr širší.

Další skupina, která se v rámci výzkumu objevila, zahrnuje seniory jakožto starší občany Loučnice, kteří se označují za starousedlíky a věří, že mají v obci význačné postavení a měla by jim být prokazována patřičná úcta. Toto přesvědčení vychází z předpokladu, že díky svému dlouholetému pobytu v obci nejlépe znají její prostředí, historii, potřeby a zájmy.

„...i na tom svazu, nebo když máme ty schůze, tak se taky jako známe, já vždycky říkám, to je sraz důchodců, no ale já už jsem taky důchodce...a tam jsou tak nadšený ty lidi a to jsou osmdesátníci...“ (Klára)

„...no já píšu hodnocení těch zájezdů, aby lidi věděli, že senioři něco dělají a jaké to má ohlas a kde jsme všude byli.“ „...máme bezvadnej kolektiv, celou tu skupinu, co s náma jezdí většinou, tak je to úžasný, já mám ty lidi ráda...ať už jsem jenom s tím výborem, to je skupinka 5 lidí, ale, to nejsou jenom ty zájezdy...“ (Dana)

„...já vim, že to nedělám sama, že je tam Dana a Eva, a že všichni jako když už teda jedou, tak jako si to chtějí užít, aby to nějak splnilo to, co si ty lidi od toho přejou.“ (Alena)

„No tak já jsem náplava, všichni ostatní jsou teda jaksi rodilí Loučňané, no a oni se hlavně všichni znají, že jo..oni se znají, jak já říkám, od dupáček, oni spolu chodili do školky a do školy a na rande a na tancování a na nějaké ten sport a jezdili spolu do školy do Prahy...“ (Alena)

„...když vezmete rybáře vedou to starousedlíci, hasiči vedou to starousedlíci, zahrádkáři rodáci Loučnickí, ten Spolek aktivních seniorů, no tak tam ta Dana, jinak to jsou taky už pak, jako v tom čele té organizace teda, to už jsou přistěhovalci, no a u nás, tam máme jednu přistěhovalou, no a já, jinak jsou to všechno Loučňanky. A vono to dělá vopravdu hodně, tohleto nechtěli pochopit...(představitelé úřadu městské části, pozn. autorky) (Lenka)

„...já jsem tady od 89týho v Loučnici, čili jsem náplava taková stále a dejme tomu, že v tom 90tým druhým jsem se stal členem svazu zahrádkářů a pak jsem začal psát ten Zpravodaj“ (Karel)

- Vůči komu se tato skupina vymezuje?

Z hlediska vnímání odlišností se respondenti v první rovině rozlišovali na členy a nečleny jednotlivých organizací. Hranice zde byly dány členskou základnou daného spolku a všichni ostatní byli označováni jako „oni“, jako ti druzí. Jistá žárlivost mezi jednotlivými spolky se utvářela především z toho důvodu, že tyto organizace byly v rámci získávání grantů od obce v podstatě konkurenty.

„No, tak moc nechodíme (k ostatním spolkům v obci, pozn. autorky), my si jakoby stačíme...Jé ty si stačej! To jsou ty Loučnické maminy a ty si teda jako stačej vopravdu, to jako, ty by nás přepraly...“ (Alena)

„...vlastně tydlety lidi, kteří jsou v tomhleto věku... někteří jsou ve všech těch třech spolkách, ale já zásadně, protože šéfiju tomu jednomu... tak jsem řekla, že do žádného jiného spolku nepůjdu, protože nechci ovlivňovat třeba tím, jak to vedeme my, tak nechci ovlivňovat jiné spolky, každéj má svůj styl a tak pro tohleto, ne že bych k nim měla averzi, vůbec ne, ale je to z tohodle důvodu. Člověk má kopat jen za jedno, co je mu ze srdce blízký...“ (Ivana)

„...tydlety organizace pracujou s důchodcema, no takže my zase spolupracujeme spolu, to znamená, že my chodíme na jejich schůze, oni na naše, ale jako zase na druhou stranu si každéj hlídáme to svoje a je tam i trošku žárlivost, protože zahrádkáři třeba neobsadili teď Litoměřice, protože neměli zájem dostatečnej, kdežto my máme opačnej problém, my nemůžeme vzít všechny lidi, který by chtěli na ten zájezd jet.“ (Dana)

„...dřív když jsme my začínali, tak tady bylo pár těch spolků, to byste na prstech spočítala, no a dneska se tam přihlásí kdejakej holubář a králíkář a každéj chce přispět.“ (Eva)

V další rovině se však objevilo zajímavé vymezení, kdy si většina respondentů stěžovala na fungování a spolupráci se zástupci obce na místním úřadě, čímž prakticky došlo naopak k jistému propojení spolků a jejich odlišení od obecního úřadu.

„Já jsem třeba přestala chodit na různá plenární zasedání veřejná, protože pro mě je to ztráta času, to není naprosto konstruktivní, to je prostě vyřizování osobních účtů a to mi hrozně vadí. Vadí mi ty jejich věčný hádky a dohady a nevidím, že by se v tý obci dělo něco jako závratnýho, aby to pozvedlo tu obec.“ (Lenka)

„...no tak akorát nás někdy štvou (úřad), že dostáváme málo peněz...ale jako to nás zlobí, že nás jako takhle odsunuje ten úřad. My se s nima známe takhle a potkáte je na ulici a oni koukaj jak blbci. My jsme zvyklí pěkně po staru říct aspoň dobrý den.“ „Jiný obce si ty

seniory hejčkaj...no ale měla by ta Loučnice dbát na ty seniory jako víc a ne, že nám tady udělaj jednou za rok candrbál.“ (Eva)

„Podívejte se já jsem se celý život svůj pracovní setkávala s úředníky, na státních úřadech, krajských úřadech a někteří byli vstřícní, někteří byli méně vstřícní a někteří byli hrozný. A vono je to čím dál tím furt stejný. A právě, že mám tu praxi z tohodle, tak si dovedu votipovat, jak s kterým dotyčným jednat a to se mi teda abych vám pravdu řekla už kolikrát tak vyplatilo, že jsem si je votestovala, jen jsem je viděla a říkala jsem si, no tak já to z tebe dostanu i kdyby si nechtěl. Jo takže takhle no.“ (Ivana)

Nakonec jsem zaznamenala také již zmíněné rozdělení obyvatel Loučnice na starousedlíky versus náplavu.

„...takže taky lecos se tam (na úřadě) probírá a nějak jsme narazili, když se mluvilo vo tom, že by se mělo stavět to Alzheimer centrum jo...a já jsem říkala, uvědomte si, že tady jsou pořád vesnice, že jsou tu teda lidi přistěhovaní, který sem jezděj jenom spát v podstatě, že jo a ty, co tady bydlej jako starousedlíci, tak ty vám nikam nepudou, ty prostě domácí péče a bejt doma. No jo vy zase máte s těma naplaveninama, na mě vyjel. Jsem říkala to jsem já takovýho nic neřekla, to mi vkládáte něco do úst, ale je to tak. Když vemete tu to naše zastupitelstvo, tak tam vlastně z těch Loučňáků jako patriotů už není nikdo.“ (Lenka)

Shrnutí

Na otázku, zda u seniorů dobrovolníků vzniká pocit komunity, by se v tomto případě dalo odpovědět kladně. Z hlediska definování komunity jako společenství, které je vymezené určitými hranicemi, sdílí společné zájmy a hodnoty, a odlišuje se od zbytku společnosti, jsem postřehla tři roviny komunitního členění v obci Loučnice. Na základě povídání s respondenty vyplynulo, že se poměrně silně identifikují s ostatními členy organizace, kde se pohybují zejména další dobrovolníci z řad seniorů. K těmto členům se respondenti cítí přináležet, sdílí společné zájmy a hodnoty v podobě pořádání volnočasových a jiných prospěšných aktivit pro ostatní seniory a občany v Loučnici a utváří si mezi sebou vztahy sounáležitosti a přátelství. Na druhou stranu se vymezují proti ostatním organizacím v obci, čímž označují prostředí daného spolku za hranice své komunity.

V další rovině jsem však zaznamenala ještě druhé třídění spolkové struktury v obci, které nicméně fungovalo na stejném principu. V rámci obce se vyskytují tři spolky se zaměřením zejména na aktivity pro seniory a tyto tři spolky jsou ostatními organizacemi vnímány jako jeden celek, tzv. seniorské spolky. Přestože i v rámci těchto spolků dochází k rozlišování na jednotlivé organizace, zároveň je možné zde zaznamenat jistou vzájemnou spolupráci a společnou snahu zlepšovat život seniorům v obci.

Poslední rovina, která se objevovala ve výpovědích respondentů, se týkala rozdělení obyvatel na skupinu starousedlíků, tedy občanů dlouhodobě žijících na území obce, a skupinu nazývanou náplava, neboli všech přistěhovalců do obce. Mezi starousedlíky se řadí pouze menší část seniorské populace v obci, která se domnívá, že by měla mít v rámci obce určité význačné postavení a společně o toto postavení také usiluje.

3. Výzkumná otázka: Vznikají prostřednictvím dobrovolnictví seniorské komunity? (tj. skupiny, kam se cítí dobrovolníci náležet na základě věku)

- Jakou roli v tomto hraje dobrovolnictví v organizacích zaměřených na seniory?

V rámci výzkumu jsem hovořila celkem s pěti respondenty, kteří působí jako dobrovolníci v organizacích se zaměřením na seniory. Všichni tyto aktéři uváděli, že je pro ně práce s vrstevníky velmi důležitá a při dotazu, zda by se chtěli věnovat dobrovolnictví i v jiné oblasti, s jinými lidmi odpovídali většinou, že nikoliv. Možnost dělat něco dobrého pro seniory v obci je hlavním důvodem toho, že je práce velmi baví a dává jim pocit užitečnosti. Zároveň za velkou výhodu považovali aktéři to, že se s ostatními seniory v obci mohli díky dobrovolnické činnosti dobře poznat a s mnohými se spřátelit. Utvořili jisté kolektivy, ve kterých se cítí dobře a rádi jsou jejich součástí. Právě u těchto seniorských organizací se vzájemná soudržnost projevovala nejvíce. V organizacích, které necílily primárně na staré občany, byla členská základna z hlediska věkových kategorií širší a součástí jejich skupin byli i mladší lidé.

„Nějak se snažíme spolupracovat se seniorama, no tak, víte ono totiž my tady máme Svaz zahrádkářů, kterej je činněj, potom ten Spolek aktivních seniorů a jsme my a když to

vemete, tak to jsou pořád jedni a ty členové, prostě všichni senioři jsou zahrádkáři, jsou ve Spolku aktivních seniorů a jsou u nás.“ „Jako získala jsem spoustu známých a docela se na mě i vobracej s různýma problémama a otázkama a tak nějak. Vlastně bych řekla, že tak nějak třičtvrtiny naší členský základny, jsou moji...né přátelé, ale tak nějak dobrý známý.“ (Lenka)

„Já myslím, že ničemu jinému bych se věnovat nechtěla, heled'te já jsem si užila ve škole všech možných funkcí a tohleto mě baví.“ „Samozřejmě, že tam vznikají takový přátelský vztahy mezi náma, hlavně v tom výboru, protože se scházíme pravidelně...takže mezi náma jsou takovýhle kontakty.“ (Dana)

„Ne, to si neumím představit, že bych se dobrovolnictví věnovala s někým jiným, a já nemám ráda ani když mi ty senioři do toho mluví...ale oni už mě znají.“ (Eva)

- Jak se tyto komunity překrývají nebo prolínají s místem, kde senioři žijí?

Z hlediska rozdělení na rodilé občany Loučnice a tzv. přistěhovalce se mezi respondenty vyskytovali tři rodilí starousedlíci a pět přistěhovalých občanů, kteří sami sebe označovali jako náplavu. U starousedlíků byl vztah k obci nejzřetelnější, jelikož zde prožili celý svůj život a vytvořili si zde natolik silné vazby a přátelství, že by nedokázali tzv. zapustit kořeny jinde. Většina místních seniorů je pro tyto aktéry známá, s mnohými z nich chodili do školy, vyrůstali a potkávali se celý život. Proto není překvapením, že věnovat svůj čas prospěšné činnosti právě pro tyto seniory je pro starousedlíky téměř samozřejmostí. Silné pouto k obci jsem však zaznamenala i u všech ostatních respondentů, přestože se u nich pocit, že do této sídelní komunity patří, nerozvinul natolik silně, aby se přestali za náplavu považovat. Při dotazu, zda je pro aktéra důležité, že jeho dobrovolnická činnost probíhá právě v obci, většina respondentů jednoznačně odpověděla, že ano.

„Je to důležité, protože tady znám lidi. Jo ono se jinak pracuje s lidma, který i když jsou třeba starší než já, ale tykáme si, což je úplně jinej přístup a navíc tím, že s nima takhle vyjždím dvakrát třikrát za rok, no tak ty lidi znám se všim všady už jo. Je to známý prostředí a je to úplně jiná práce.“ (Lenka)

„No to bych samozřejmě mohl dělat jinde, ale musel bych tam zapustit jaksi kořeny nějaký.“ (Karel)

„Ano, je to důležité, protože to je moje rodná obec, já jsem se v tomhle baráku, v této místnosti jsem se já narodila.“ (Ivana)

Shrnutí

V rámci skupiny zúčastněných aktérů se objevila silná přináležitost zejména k ostatním seniorům. Zvláště patrná byla u respondentů, kteří svou dobrovolnickou činnost vykonávali v organizacích zaměřujících se přímo na seniory. V tomto prostředí si senioři snáze utvářeli vzájemné vazby a zároveň se výrazněji odlišovali od ostatních členů v organizacích, které vyloženě seniorské zaměření neměly. Důvodem může být zejména skutečnost, že se v prvním případě aktéři dostávají do interakce převážně se svými vrstevníky, a proto si právě s nimi budují určité vazby. Další významnou vazbu si pak aktéři vybudovali také k místu svého žití a působení, neboli k obci Loučnice. Vzhledem k tomu, že pro ně byla natolik důležitá dobrovolnická činnost právě v rámci této geografické oblasti, dalo by se říci, že si tímto způsobem stanovili geografickou hranici své sídelní komunity. Z těchto dvou zjištěných vazeb tedy vyplývá, že komunita, jež senioři skrze svou dobrovolnickou činnost utváří, odpovídá skutečně představě komunity jako geografické oblasti, v níž jsou lidé ve vzájemné interakci, jak uvádí Hartl ve své knize.(1997)

7 Závěr

Diplomová práce se zaměřovala na dobrovolnictví seniorů v kontextu specifické lokality. Výzkumu se zúčastnila skupina osmi dobrovolníků z řad seniorů, kteří se věnují dobrovolnické činnosti v rámci neziskových organizací v obci Loučnice. Hlavními cíli práce bylo zjistit, jaké přínosy dobrovolnictví tito senioři vnímají, s jakými skupinami se v rámci své činnosti ztotožňují a proti komu se naopak vymezují a zda prostřednictvím této identifikace utváří komunity vymezené geografickým územím obce.

Výsledky výzkumu ukázaly, že senioři ze své dobrovolnické činnosti nejen, že skutečně čerpají množství výhod a přínosů, které odpovídají teoretickým předpokladům v odborné literatuře, ale také skrze dobrovolnictví utváří seniorské komunity, které odpovídají představě geografické komunity, v níž jsou lidé ve vzájemné interakci, sdílí společné zájmy a hodnoty a mají určitou formální strukturu.

V první části výzkumu se mi podařilo zjistit, že se vnímané přínosy ze strany respondentů shodují s přínosy dobrovolnictví uvedenými v teoretické části práce. Mezi hlavní výhodu senioři řadili socializační funkci dobrovolnictví, díky které měli možnost budovat svůj sociální kapitál a začlenit se do společnosti svých vrstevníků. Dalším významným přínosem byla skutečnost, že skrze svou dobrovolnickou činnost získali senioři pocit smysluplnosti vykonávané práce a s tím související důvěru ve vlastní prospěšnost a užitečnost. V tomto případě dobrovolnictví posloužilo jako vhodná náhrada pracovní role, kterou člověk odchodem do důchodu ztratil. Dobrovolnická participace s sebou přinesla také naplnění potřeby uznání, které se respondentům dostalo zejména díky ocenění jejich činnosti ze strany příjemců pomoci i od pomáhajících organizací. Následkem pozitivního hodnocení práce těchto seniorů bylo možné zaznamenat i pozitivní účinek na zvyšování sebevědomí aktérů. Spolupráce respondentů probíhala nejen na úrovni jejich vrstevníků, ale také v interakci s lidmi ostatních věkových kategorií. Díky tomu mělo dobrovolnictví pozitivní přínos i z hlediska mezigenerační soudržnosti. Pro většinu aktérů byla dobrovolnická činnost zejména koníčkem, díky kterému mohli trávit svůj volný čas příjemným způsobem, který jim činil radost. V případě dvou respondentek, které zažily ztrátu manžela, pomohlo dobrovolnictví překonat pocity osamělosti a zabránit sociální izolaci těchto senierek. Kromě těchto hlavních přínosů pak respondenti spatřovali také

výhody v podobě možnosti něčemu novému se naučit, překonání stereotypu každodenního života a zlepšení zdravotní kondice.

V druhé části výzkumu jsem se zaměřila na zkoumání toho, zda u seniorů díky dobrovolnické činnosti vzniká pocit komunity a jaké komunity tito dobrovolníci utváří. Ze závěrů vyplynulo, že komunity, které respondenti vnímají, odpovídají třem rovinám komunitního členění. Jednak se tito senioři identifikovali zejména s ostatními členy své organizace, kde se ztotožňovali s ostatními dobrovolníky z řad seniorů. Dále se ovšem v rámci obce rozlišovaly dvě skupiny organizací, které se dělily na vyloženě seniorské spolky a všechny ostatní organizace. Uvnitř skupiny seniorských spolků pak spíše docházelo k vzájemné spolupráci. V poslední rovině se aktéři rozlišovali v rámci obce na skupinu rodilých starousedlíků a přistěhovalců nazývaných náplava.

Zvláště významná vazba respondentů na určitou skupinu se objevila v případě pocitu přináležitosti k ostatním seniorům. Výrazněji bylo možné tuto vazbu pozorovat u aktérů z tzv. seniorských organizací. V tomto prostředí senioři přicházeli do styku zejména se svými vrstevníky, a tudíž se s nimi snáze identifikovali. Neméně důležitá vazba se pak ukázala v podobě významu sídelní komunity, která v tomto případě byla vymezena hranicemi obce Loučnice. Právě tato hranice se stala rozlišovacím prvkem celé komunity.

Myslím, že práce nabízí zajímavý vhled do dobrovolnické činnosti několika seniorů na území jedné obce. Přínos práce shledávám v možnosti hlubšího nahlédnutí do jejich myšlení a vnímání co se týče výhod, které senioři mohou z dobrovolnické činnosti mít a jaké komunity mohou vytvářet. Důležitý je dle mého názoru také poznatek, že bývají senioři úzce vázáni k místu, kde žijí a kde se cítí být doma, tudíž je potřeba brát na tuto skutečnost zřetel pokud chceme seniory oslovit s možností stát se dobrovolníkem.

8 Seznam použité literatury

- Binder, M. 2015 „Volunteering and life satisfaction: a closer look at the hypothesis that volunteering more strongly benefits the unhappy“. *Applied Economics Letters*. Vol. 22, No. 11, 874–885
- Brown, C., Henkin, N. 2014. „Building Communities for All Ages: Lessons Learned from an Intergenerational Community-building Initiative“. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. Vol. 24, 63 - 68
- Čevela, R., Kalvach, Z., Čeledová, L. 2012. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3901-4
- Frič, P., Pospíšilová, T. 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. 1. vyd. Praha: Agnes, ISBN 978-80-903696-8-9.
- Frič, P., Vávra, M. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus*. Praha: AGNES, HESTIA.
- Hartl, P. 1993. *Komunitní práce*. Praha: Katedra sociální práce FF UK.
- Hartl, P. 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-45-1
- Haškovcová, H. 2010. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-19-9
- HAŠKOVCOVÁ, H., 2012. *Sociální gerontologie aneb Seniori mezi námi*. Praha: Galén. ISBN 978-80-7262-900-8
- Hendl, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Jarolímová, E. 2007. *Stárnutí, osobnost a změny*. In: Holmerová, I., Jurašková, B., Zikmundová, K. a kol. 2007. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. Praha: EV public relations. s. 59 – 65. ISBN 978-80-254-0179-8
- Jenkins, R. 2008. *Social identity, third edition*. New York: Routledge. ISBN 0-203-92741-9

- Li-Kuang Chen. 2016. „Benefits and dynamics of learning gained through volunteering: A qualitative exploration guided by seniors’ self-defined successful aging“. *Educational Gerontology*, Vol. 42, No. 3, 220-230
- McNeela, P. 2008. „The Give and Take of Volunteering: Motives, Benefits, and Personal Connections among Irish Volunteers“. *Voluntas*. Vol. 19, 125 - 139
- Musick, Marc A., Wilson, J. 2007. *Volunteers: A Social Profile*. Indiana University Press.
- Ondrušová, J. 2011. *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1997-2
- Petrová Kafková, M. 2012. „Dobrovolnictví seniorů jako součást aktivního stárnutí“. *Sociologie*. Vol. 44, No. 2, 212-232
- Sak, P., Kolesárová, K. 2012. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3850-5
- Shriver, T. E., Cable, S., Norris, L., Hastings, D. W. 2000. “The role of collective identity in inhibiting mobilization: solidarity and suppression in Oak Ridge”. *Sociological Spectrum*. Vol. 20 Issue 1, p41-64
- Švaříček, R., Šedřová, K. a kol. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Tošner, J., Sozanská, O. 2002 *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. 1. vyd. Praha: Portál, ISBN 80-7178-514-8.
- Vstupní texty k třídním seminářům programu Partnerství, komunita, filantropie, participace 1998-2001*. 2001. Praha: Open Society Fund. cit. podle Mattessich, Paul W., Barbara Monsey, Corinna Roy. *Community Building: What makes it work*. Saint Paul: Amherst H. Wilder Foundation. 1997

Zdroje, u nichž bylo nutné zachovat anonymitu:

Loučnický zpravodaj, č. 4/2017, 2/2017

Kronika Loučnice (2015)

Prognóza vývoje počtu obyvatel a demografické struktury Městské části Loučnice do roku 2022

9 Přílohy

9.1 Příloha č. 1 – návod na rozhovor

Otázky pro výzkum a diplomovou práci: Dobrovolnictví seniorů v obci

Bc. Andrea Stropková

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovi v Praze

Katedra studií občanské společnosti

1. Přehled dobrovolnické činnosti

Jaké dobrovolnické činnosti se v současné době věnujete?

Co je náplní vaší dobrovolnické práce?

S kým ji děláte, s kým spolupracujete?

Umíte si představit, že byste se dobrovolnictví věnoval/a s někým jiným, bylo by to stejné?

Jak dlouho už tuto práci děláte?

Věnoval/a jste se dobrovolnictví již dříve? (čemu, od kdy, s kým)

Věnoval/a jste se dobrovolnické činnosti někdy i mimo obec? Proč ne? (ano?)

Je pro vás důležité, že vaše současná dobrovolnická činnost probíhá právě ve vaší obci?
Proč?

2. Příchod a motivace k dobrovolnictví

Kdy jste se k dobrovolnictví dostal/a poprvé?

Jak jste se o možnosti být dobrovolníkem dozvěděl/a? (Kdo vám o tom řekl?)

Co si o vaší práci myslí vaši blízcí (rozebrat jednotlivě – dcera, syn, manžel...) co kamarádky?))

Co vás vedlo k tomu, abyste se stal/a dobrovolníkem?

Co vás motivuje k tomu, abyste v činnosti pokračoval/a?

Co podle vás musí člověk mít, aby se mohl stát dobrovolníkem? (vlastnost, schopnost)

Vedl vás k pomoci druhým někdo z vašich příbuzných či známých?

3. Přínos dobrovolnictví

Co dobrého přineslo dobrovolnictví do vašeho života?

Vnímáte i některé jeho negativní stránky?

Získal/a jste díky dobrovolnictví nové známé a přátele?

Čím byste přesvědčila druhé, aby se také začali věnovat dobrovolné práci? (a přímo ve vaší organizaci?)

4. Dobrovolnictví ve skupině

S jakými lidmi mimo vaši skupinu se díky dobrovolné práci setkáváte?

Cítíte se být skrze dobrovolnictví součástí nějaké skupiny?

Kdo jsou podle vás ostatní lidé v této skupině?

Kdo vám s dobrovolnickou činností pomáhá?

Je někdo, kdo vám práci naopak komplikuje?

Jak myslíte, že vaši činnost vnímají ostatní lidé a organizace?

Setkal/a jste se někdy s odmítnutím nebo nepochopením vaší práce?

S jakými problémy se potýkáte při organizování vaší činnosti?

Pasportizace: Jméno, pohlaví, věk, dosažené vzdělání, zaměstnání, vstup do důchodu, bydliště, vyznání, rodinný stav, sociální status

9.2 Příloha č. 2 – tabulka kategorií a kódů z provedených rozhovorů

Kategorie	Kódy
Přínosy dobrovolnictví	Mezigenerační spolupráce, pocit uznání, prospěšnost, smysluplnost, pocit sounáležitosti, socializace, vědomosti, pocit naplnění, koníček, překonání stereotypu, soudržnost, lepší zdraví, překonání izolovanosti, práce s dětmi, nadšení, podpora rodiny, navázání přátelství
Nevýhody dobrovolnictví	Nedostatek času pro sebe, nedostatek energie, ubývání sil, stres
Pocit komunity	Geografická hranice, společné zájmy, starousedlíci, náplava, seniorské organizace, loajalita, sociální kontakty, spolky členové x nečleni, spolupráce, provázanost, sympatizanti
Motivace k dobrovolnictví	Ztráta manžela, osamění, zhoršení zdraví, odchod do důchodu, iniciativa zevnitř,

	iniciativa zvenčí
Vymezování se	Náplava, úřad, ostatní organizace, mladý, oddělenost, „oni“, roztržitost členů, žárlivost, rivalita, vztah k obci
Vlastnosti dobrovolnictví	Aktivita, časová náročnost, pravidelnost, náplň práce, rozdělení rolí, touha ustoupit do pozadí, potřeba odpočinku, tradiční hodnoty, profesionalizace